ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի թերթ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1993 ԹՎԱԿԱՆԻ ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ

16—30 ՀՈՒՆԻՍԻ 1997 Թ.

№ 12 (98)

ԳԻՆԸ՝ 50 ԴՐԱՄ

«ՀԱՅՈՑ ՄԻՋՆԱԴԱՐԸ»

Այսպիսին էր ՀՀ ԳԱԱ հումանիտար գիտությունների բաժանմունքի կազմակերպած գիտական նստաշրջանի խորագիրը, որը նվիրված էր Հովսեփ Օրբելու հիշատակին:

Երկու օր տևած նստաշրջանի լիագումար նիստում ողջույնի խոսք ասաց ակադեմիայի պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆադեյ ՍԱՐԳՍՅԱՆԸ, բարձր գնահատեց այն ահռելի ավանդը, որ ունի Հ. Օրբելին մեր գիտության զարգացման գործում:

ՀՀ ԳԱԱ փոխպրեզիդենտ, ակադեմիկոս Գագիկ ՍԱՐԳՍՅԱՆԸ իր ներածական խոսքում նշեց, որ Հովսեփ Օրբելու գիտական ժառանգությունը ամփոփում է մեր միջնադարը և ամեն բնագավառում՝ լեզվագիտության, պատմության, հնագիտության, տեսանելի են նրա ակոսները:

Լիագումար նիստում կարդացվեցին հետևյալ զեկուցումները.

«Միջնադարյան հայ մշակույթի ուսումնասիրության մեթոդաբանական վերակողմնորոշման անհրաժեշտության հարցի շուրջ»: Զեկուցող՝ փ.գ.դ. Կ. ՄԻՐՈՒՄՅԱՆ:

«Հայաստանում 8—9-րդ դարերի շինարարական գործունեության մի գնահատականի մասին»: Զեկուցող՝ ակադ. Վ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ:

«Արդի արևելահայ ուղղագրության պատմական հիմքերը»: Զեկուցող՝ բ.գ.դ. Լ. ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ:

«Հայ եկեղեցու պայքարն ազգային ինքնության համար»: Զեկուցող՝ պ.գ.դ. Բ. ՈՒԼՈՒԲԱԲՅԱՆ:

Լիագումար նիստից հետո աշխատանքները շարունակվեցին «Պատմություն և աղբյուրագիտություն» և «Բանասիրություն և արվեստ» մասնաճյուղային նիստերում: Գիտական նստաշրջանում կարդացվեցին 42 զեկուցում: Վերջում հրավիրվեց կլոր սեղան, որն ամփոփեց նստաշրջանի աշխատանքները:

ԱՄՆ-Ի ԴԵՍՊԱՆԸ ԿՈՎԿԱՍԻ ՄԱՍԻՆ

Վերջին շրջանում խիստ ծանրաբեռնված են ակադեմիայի դահլիճները: Քիչ է ասել՝ ամեն օր, երբեմն օրը մի քանի անգամ անցկացվում են գիտաժողովներ, գիտական նստաշրջաններ, քննարկումներ:

Արևելագիտության ինստիտուտը և Կոնֆլիկտների լուծման Հայաստանի կենտրոնը կազմակերպել էին Հայաստանում ԱՄՆ-ի արտակարգ և լիազոր դեսպան Պիտեր Թոմսենի դասախոսությունը՝ «Տարածաշրջանային համագործակցությունը Կովկասում» թեմայով: Բանախոսը անդրադարձավ ներկա ժամանակներում խաղաղության և համագործակցության անհրաժեշտությանը այդ հարցում, ներկայացնելով ԱՄՆ-ի կառավարության տեսակետներն ու նկատառումները:

Ինչպես մոլորակի բոլոր այլ շրջաններ, Կովկասն էլ համարվում է Միացյալ Նահանգների շահերի տարածաշրջան և նրա կայուն վիճակն ու միջազգային կառույցներում ներառնելը ԱՄՆ-ի ռազմավարական խնդիրներից է:

Դասախոսությունում փաստեր, որոնք նորություն կամ անհայտ լինեին ունկնդիրներին, որոնք հիմնականում արևելագետներ էին և լրագրողներ, համարյա չկային: Միակ նորությունն այն էր, որ ԱՄՆ-ը Ղարաբաղյան խնդրի լուծման նոր առաջարկներ է պատրաստել, որոնք մոտ ժամանակներում կհրապարակվեն:

— Այսօր Անդրկովկասը,— ասաց դեսպանը,— նման է մի մարդու, որը նստած է եռոտանի աթոռի վրա. բավական է մեկ ոտքը կոտրվի, նա վայր կընկնի:

Այսպես պատկերավոր արտահայտվել է ամերիկացի մի քաղաքագետ:

Շարունակելով այդ միտքը, ճիշտ կլինի ավելացնել, որ այդ աթոռի ոտքերից մեկը Ռուսաստանն է, մյուսը՝ ԱՄՆ-ը, երրորդը՝ Թուրքիան: Երբ նրանց միջև տեղի է ունենում շահերի բախում, աթոռին նստած Անդրկովկասը սկսում է ցնցվել:

Ներկաների այս պատկերավոր մտքի իմաստն այն է, որ թեև անհրաժեշտ է և կարևոր Հայաստան-Վրաստան-Ադրբեջան եռակողմ համագործակցությունը, սակայն մենք գտնվել ու այժմ էլ գտնվում ենք 2 գերտերությունների, և նրանց միացած Թուրքիայի շահերի բախման ոլորտում և խիստ անհրաժեշտ է նախ այդ 3 տերությունների միջև կայուն ու խաղաղ համագործակցություն և ցանկություն՝ հարցերը լուծել չանտեսելով փոքր երկրների շահերը:

Ինչպես և սպասվում էր, ներկաները բազմաթիվ հարցեր տվեցին, ասենք՝

— Ի՞նչ կարծիքի եք Թուրքիայի կողմից ինքնիշխան Իրաքի հյուսիս ներխուժելու մասին:

— Ինչո՞ւ է հանդուրժվում Թուրքիայի կողմից Կիպրոսի մի մասը բռնագրավելու փաստը:

— Խաղաղություն պետք է, բայց ամե՞ն գնով, թե՝ արդարության պարագայում:

— Ընդունո՞ւմ է, արդյոք, ԱՄՆ-ը՝ ոչ թե 3, այլ 6 սուբյեկտների գոյությունը Անդրկովկասում՝ Հայաստան, Վրաստան, Ադրբեջան, Արցախ, Աբխազիա, Հարավային Օսիա և ճիշտ չի լինի արդյոք, ոչ թե 3, այլ 6 ոտքով աթոռ պատրաստել, որպեսզի այն առավել կայուն կանգնի գետնի վրա։

— Ընդունում է, արդյոք, ԱՄՆ-ը ժողովրդի պատմական հիշողության հանգամանքը։

— Ի՞նչ կարծիքի եք ԱՄՆ-Իսրայել-Թուրքիա այլանսի մասին...

Եվ բազմաթիվ այլ հարցեր, որոնց մի մասին դեսպանը պարզապես հրաժարվեց պատասխանելուց, իսկ մյուսներին տվեց պատասխաններ, որոնք հատուկ են բարձրաստիճան դիվանագետին, որպիսին է և ինքը՝ պարոն Պիտեր Թոմսենը։

Այն հարցին, թե ինչու ԱՄՆ-ը չի ազդում իր դաշնակցի՝ Թուրքիայի վրա՝ հայերի ցեղասպանության փաստն ընդունելու համար, պարոն դեսպանը պատասխանեց. «Դա Թուրքիայի և Հայաստանի խնդիրն է», ավելացնելով, որ «Թուրքիան ԱՄՆ-ի դաշնակիցն է, բարեկամ երկիրը, ՆԱՏՕ-ի անդամը»: Թե՛ հարց տվողը և թե՛ պատասխանողը հավանական է, մոռացան, որ Թուրքիայի կողմից հայերի ցեղասպանությունը պաշտոնապես չի ճանաչել նույն ինքը՝ ԱՄՆ-ը, էլ ուր մնաց ազդի ուրիշների վրա։

Դեսպանը նաև ասաց, որ, «եթե հավակնեք 100 տոկոսանոց սպասելիքի մասին, կկորցնեք ամեն ինչ, հետ կմնաք նոր գործընթացներից, չեք ունենա նոր տեխնոլոգիաներ...»:

Ու թեև բազմաթիվ ինչուների պատասխանը չտրվեց, բոլորը գոհ էին պատվավոր հյուրից, որի հետ անմիջական շփումից առավել անմիջական ու հասկանալի դարձան ԱՄՆ-ի քաղաքականության, գերագույն շահերի, ամերիկյան ապրելաձևին հետևելու անհրաժեշտության մասին մամուլի հրապարակումները, լրատվական այլ միջոցների հաճախակի անդրադարձները և մեր նկատմամբ վարվող քաղաքականության ոչ որոշակիությունը:

Արևելագիտության ինստիտուտի տնօրեն, պատմական գիտությունների դոկտոր Նիկոլայ Հովհաննիսյանը ներկաների անունից շնորհակալություն հայտնեց մեծարգո հյուրին՝ դասախոսության համար:

ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԼԱՐՎԱԾ ՕՐԵՐԸ

Մեր ընթերցողները հաճախ են հարցնում.

— Ի՞նչ են անում հայ գիտնականները:

Ու թեև այդ հարցի պատասխանը մենք տալիս ենք մեր թերթի յուրաքանչյուր համարում, սակայն այսօր, մեր ընթերցողների հետաքրքրությունները գոհացնելու համար, թերթի ամբողջ առաջին էջը նվիրել ենք Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի բաժանմունքների, ինստիտուտների, գիտնականների երկու շաբաթվա գործունեության հաշվետվությանը: Իհարկե, մեր հրապարակումներում տեղ չեն գտել այն ամենօրյա հետազոտական աշխատանքները, որոնք կատարվում են լաբորատորիաներում, համակարգիչների մոտ, անհատ գիտնականների կողմից:

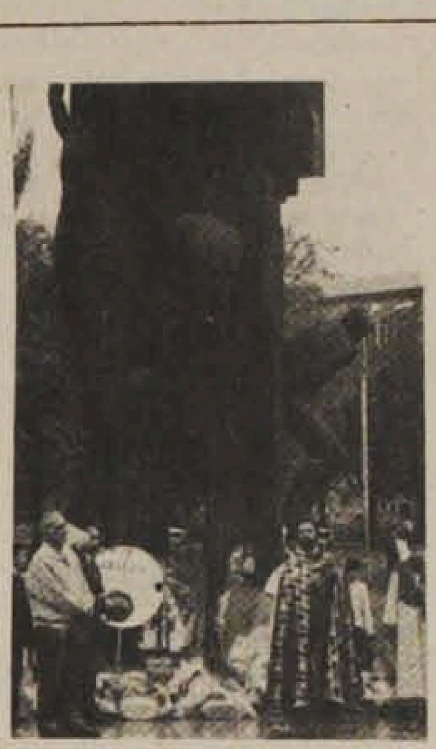

Ինչպես արդեն հաղորդել ենք, ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունը և Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտը անցկացրին Ե. Չարենցի 100-ամյակին նվիրված հոբելյանական գիտական նստաշրջան: Բացման խոսք ասաց ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆ. Սարգսյանը: Երկու օր տևած նստաշրջանում, որին մասնակցում էին գրականագետներ, գրողներ, պատմաբաններ, կարդացվեցին տասնյակից ավել զեկուցումներ, որոնք ներկայացնում էին մեծ բանաստեղծի, քաղաքացու կյանքի ու ստեղծագործության տարբեր ուղղությունները: Նստաշրջանում զեկուցումներ կարդացին ակադեմիկոս Ա. Գրիգորյանը, գիտության դոկտորներ Ա. Եղիազարյանը, Ա. Զաքարյանը, Ա. Ղազինյանը, Վ. Ղազախեցյանը, Պ. Հակոբյանը, բանաստեղծներ Գևորգ Էմինը, Սիլվա Կապուտիկյանը, Հրաչյա Հովհաննիսյանը, գիտության թեկնածուներ Վ. Փարթամյանը, Ա. Մարությանը, Վ. Գրիգորյանը:

Եզրափակման խոսք ասաց ակադեմիկոս Էդ. Ջրբաշյանը:

Ստորև հրապարակում ենք ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆ. Սարգսյանի բացման խոսքը:

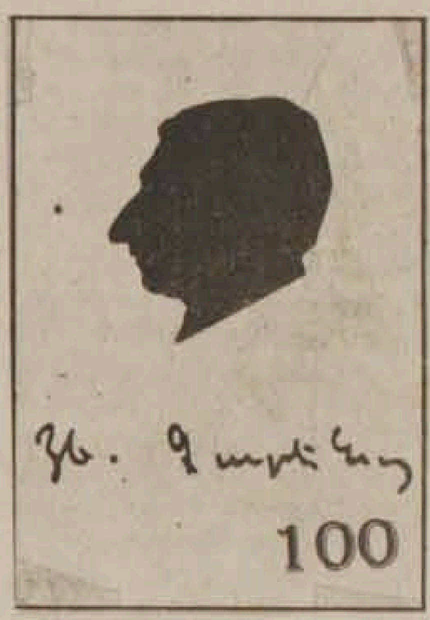

ԸՆԴՄԻՇՏ՝ ՄԵԾ ՈՒ ՍԻՐԵԼԻ

— Մեր ժողովուրդը այս տարի նշում է Եղիշե Չարենցի ծննդյան 100 և մահվան 60-ամյակը: Իսկապես չարենցյան տարի է այս տարին, և մեծ խորհուրդ կա այն բանում, որ այս դժվարին պայմաններում ժողովուրդը այսքան սիրով, գուրգուրանքով նշում է իր մեծ բանաստեղծի ծննդյան և մահվան տարելիցները: Եղիշե Չարենցի հոբելյանը մի գեղեցիկ առիթ է դառնում ցուցադրելու հայ ժողովրդի նվիրվածությունն իր հոգևոր արժեքներին, իր գրին ու գրականությանը:

Մեզանից ամեն մեկն ունի իր Չարենցը: Բայց առարկայական իրողություններ կան, որոնք դարձել են Չարենցի բնութագրի կենտրոնական, անկապտելի գծերը: Չարենցի ստեղծագործությունը իր մեջ արտացոլում է 20-րդ դարի առաջին տասնամյակների ողբերգական անցուդարձերը, որոնք տեղի ունեցան մեր ժողովրդի կյանքում, նրա պատմության կտրուկ շրջադարձերը, որոնց մեջ են այսօրվա մեր հասարակության և պետության արմատները:

Բնությունը Չարենցին օժտել էր հզոր տաղանդով, և դրա համար էլ, լինելով կրտսեր ժամանակակիցն ու հետնորդը Թումանյանի, Իսահակյանի, Տերյանի, Վարուժանի, Սիամանթոյի և մյուսների, Չարենցը կարողացավ գրավել ամենապատվավոր տեղերից մեկը մեր բազմադարյան պոեզիայի պատմության մեջ և ոչ միայն չկորչել այդ հսկաների ստվերում, այլև ընտեղծել բանաստեղծական մի նոր ու շատ ինքնատիպ աշխարհ:

Չարենցագիտությունը շատ բեղմնավոր ճանապարհ է անցել հատկապես 1950-ական թվականների կեսերից սկսած: Լույս են տեսել բազմաթիվ մենագրություններ, հոդվածներ, որոնց մի զգալի մասը իսկապես նպաստել է նորագույն ժամանակների մեր մեծագույն բանաստեղծի գործի ըմբռնմանն ու գնահատությանը: Անցած տասնամյակներում Չարենցի երկերը հրատարակվել են հսկայական տպաքանակներով, թարգմանվել տարբեր լեզուներով: Չարենցագետների ջանքերով գիտական պատշաճ մակարդակով հրատարակվել է այն ամենը, ինչ փրկվել է Չարենցի ստեղծագործությունից: Որոնումներն այսօր էլ շարունակվում են. բայց մեր ժողովուրդը արդեն հստակ պատկերացում է կազմել Չարենցի ժառանգության մասին:

Չարենցի ժառանգության ընկալման վրա իր կնիքն է դնում բանաստեղծի ողբերգական վախճանը, որի մեջ արտացոլվեց ստալինիզմի հակամարդկային և հակաժողովրդական էությունը: Պետք է պատշաճ ուշադրությամբ հետազոտել այն ամենը, ինչ կապված է այդ ողբերգության հետ: Բայց մեզ համար առավել կարևորը մնում է Չարենցի ժառանգության քննությունն ու մեկնաբանությունը: Մեր այսօրվա կյանքը, կատարված փոփոխությունները պահանջ են դնում նոր տեսակետներից քննել մեծ բանաստեղծի երկերը, հասկանալ նրա դասերը:

20-րդ դարի և մոտեցող 21-րդ դարի մեր հոգևոր կյանքը անհնար է պատկերացնել առանց Չարենցի: Այսօրվա և ապագայի ընթերցողների համար պետք է բացահայտել Չարենցի ստեղծագործության ներքին բազմազանությունը, նրա զարմանալիորեն տարբեր եզրերը, օբյեկտիվ, անկողմնակալ հայացքով քննել և՛ ազգային ճակատագրին, և՛ հեղափոխությանը, և՛ մարդկային կյանքի մեծ հարցերին նվիրված նրա գործերը: Չարենցը մեր ամբողջ ժողովրդինն է, ամբողջ հայությանը՝ այստեղ թե սփյուռքում ,և նրա ժառանգությունը պետք է դառնա այն գործոններից մեկը, որոնց շնորհիվ կիրականանա մեծ բանաստեղծի ցանկությունը՝ «Ով հայ ժողովուրդ, քո միակ փրկությունը քո հավաքական ուժի մեջ է»:

1933 թ. Չարենցը մի զարմանալի պայծառատեսությամբ գրել է.

Ինչ ունեցել է ժողովուրդը քո
Հնում, անցյալում— լուսավոր
ու վեհ,
Ինչ ունի այսօր, ինչ գնորք
ու խոհ—
Տվել է, որ դու այդ ամենը այս
Օրերին խառնած, խոր
հավատքով լի՝
Պարզես գալիքի գնորքին
անհաս—
Եվ ընդմիշտ մնաս մեծ ու
սիրելի:—

Եվ իսկապես, Չարենցի մահվանից 60 տարի անց, նրա ստեղծագործությունը հրատապ է ու սիրելի մեր ժողովրդի համար: Այսօրվա մեր նստաշրջանը արտահայտություններից մեկն է այն չնվազող հետաքրքրության, որ կա Չարենցի ստեղծագործության հանդեպ:

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՎԱՐՉԱՊԵՏԻ ՀԵՏ

ՀՀ վարչապետ Ռոբերտ Քոչարյանը հանդիպեց ՀՀ ԳԱԱ նախագահության անդամների հետ և ծանոթացավ ակադեմիայի աշխատանքներին:

Քննարկվեցին հայոց ազգային ակադեմիային հուզող պրոբլեմները, հանրապետությունում գիտության կարգավիճակի, զարգացման հեռանկարների հարցերը:

ԼՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԱՇԽԱՐՀԸ

Գիտական տեղեկատվությունը գիտատեխնիկական առաջընթացի հիմքն է: Հին դարերից իմաստունների, փիլիսոփաների թարգմանությունները այլ լեզուներով դիտվել են որպես գիտական շփումների, փոխազդեցությունների կարևոր պայման: Այսօր առանց այդ տեղեկատվության ոչ միայն հնարավոր չէ, այլ անիմաստ է դառնում գիտական որևէ գործունեություն: Որ այսօր մենք գոհ չենք տեղեկատվության ներկա մակարդակից՝ պարզ է, որ մենք, հերթական անգամ, լրատվության ժամանակակից միջոցների կիրառմամբ հետ ենք մնում քաղաքակիրթ աշխարհից՝ դարձյալ պարզ է: Բայց նաև անվիճելի է, որ վերջին շրջանում այդ ուղղությամբ արմատական (թեև դանդաղ ու երկչոտ) փոփոխություններ են կատարվում, որոնք հուսադրում են, թե ինչ-որ բան այնուամենայնիվ, կփոխվի, և դրա վկայություններից մեկը «Գիտական տեղեկատվության արդի վիճակը, հեռանկարները և հնարավորությունները Հայաստանի Հանրապետությունում» գիտաժողովն էր, որը կազմակերպել էին գիտությունների ազգային ակադեմիան, գիտական տեղեկատվության կենտրոնը, ինֆորմացիայի միջազգային ակադեմիան, գիտատեխնիկական լրատվության գիտահետազոտական ինստիտուտը:

Բացման խոսքում կարևորելով գիտաժողովի անցկացումը, ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆ. Տ. Սարգսյանը նշեց նոր պայմաններում 21-րդ դարի շեմին, տեղեկատվության նոր մակարդակի և հանրապետությունը միջազգային տեղեկատվության ոլորտում ներառնելու անհրաժեշտությունը:

Գիտաժողովում կարդացվեցին հետևյալ զեկուցումները.

«Ակադեմիայի համակարգչային ցանցը և գիտական ինֆորմացիայի մշակման մի քանի խնդիրները» (ՀՀ ԳԱԱ փոխպրեզիդենտ ,ակադեմիկոս Յու. Շուքուրյան), «Գիտական տեղեկատվության կազմակերպումը բնական գիտությունների բաժանմունքում» (ՀՀ ԳԱԱ փոխպրեզիդենտ, ակադեմիկոս Է. Գաբրիելյան), «ՀՀ ոչ պետական բուհերի գործունեությունը 1990—97 թթ.» (Մ. Ասոյան, ԻՄԱ թղթակից անդամ), «Ազգային գաղափարախոսությունը որպես գոյատևման ու զարգացման նախապայման (Ժ. Ավետիսյան, «Հայաստան» թերթի խմբագրություն), «Գիտամշակութային տեղեկատվությունը Գյումրիում 1991—96 թթ.» (Ս. Բաղդասարյան, պրոֆեսոր), «Գիտական և տեխնիկական լրատվության (ինֆորմացիայի) նպատակային համալիր ծրագրի հայեցակարգ» (տեխնիկական գիտությունների թեկնածու Ռ. Հարությունյան), «Թուրք-հայկական հարաբերությունների արտացոլումը թուրքական տեղեկատվության միջոցներում» (դոցենտ Ա. Սաֆարյան), «Ցեղասպանության արտացոլումը Արևմտահայ հավաքական հիշողության մեջ» (պրոֆեսոր Վ. Սվազլյան), «Մամուլը տեղեկատվության հզոր միջոց» («Գիտություն» թերթի գլխավոր խմբագիր Վլ. Մուրադյան), «Ինֆորմացիան և հասարակական զարգացման սոցիալ-փիլիսոփայական հիմնահարցերը (ԻՄԱ թղթակից-անդամ Ե. Ղարիբջանյան), «Գիտությունների ազգային ակադեմիան երեկ և այսօր» (ԻՄԱ ակադեմիկոս Ս. Միրզոյան):

Գիտաժողովի աշխատանքներն ամփոփեց ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆ. Սարգսյանը:

Գիտաժողովը ընդունեց ընդարձակ որոշում: Այն ցույց տվեց, թե որքան օգտակար է նման հանդիպումը, երբ մտքեր են փոխանակում, լրատվության զարգացման ծրագրեր են մշակում խնդրո առարկա նյութի հետ առնչվող, բայց տարբեր մասնագիտությունների և ոլորտների ներկայացուցիչներ:

ԳՐՔԻ ԱՆՎԱՆԱՇՆՈՐՀՈՒՄ

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի նախագահության նիստի նախօրյակին «Գիտություն» հրատարակչությունը հայ ընթերցողի սեղանին էր դրել իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, հանրապետության գլխավոր դատախազ Հենրիկ Խաչատրյանի «Հայաստանի Հանրապետության առաջին սահմանադրությունը» մեծածավալ մենագրությունը:

Բացելով նիստը, ՀՀ ԳԱԱ պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Ֆադեյ Սարգսյանը մասնավորապես ասաց.

— Մենք այսօր հավաքվել ենք մեր գործընկերոջ, ակադեմիայի փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտի երկարամյա աշխատակից Հենրիկ Խաչատրյանի «Հայաստանի Հանրապետության առաջին սահմանադրությունը» մեծարժեք աշխատության անվանաշնորհմանը, որի հրատարակությունը շատ կարճ ժամանակում իրականացրել է ակադեմիայի «Գիտություն» հրատարակչությունը:

«Հայաստանի Հանրապետության առաջին սահմանադրությունը» գրքի գիտական արժանիքների, այժմեականության մասին խոսեցին Հայկական սոցիոլոգիական ընկերակցության նախագահ Գևորգ Պողոսյանը, փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտի աշխատակիցներ Հովհաննես Ստեփանյանը և Ջելիմ Թադևոսյանը:

Վերջում ելույթ ունեցավ Հենրիկ Խաչատրյանը: Նա շնորհակալություն հայտնեց ակադեմիայի նախագահությանը, ակադեմիայի պրեզիդենտին՝ գրքի անվանաշնորհումը կազմակերպելու, գնահատականների, բարի և ջերմ մաղթանքների համար:

***

ՀՀ ԳԱԱ նախագահությունը ընդունելով ՀՀ Կոտայքի մարզպետարանի միջնորդությունը և ստանալով Հայաստանի Հանրապետության մշակույթի, երիտասարդության հարցերի և սպորտի նախարարության համաձայնությունը՝ որոշեց Ծաղկաձորի Օրբելի եղբայրների թանգարանը ընդգրկել ՀՀ ԳԱԱ համակարգում՝ տալով նրան երկակի ենթակայության կարգավիճակ:

Փրկենք բնության հրաշալիքը

Անցած տասնամյակներում բնական ռեսուրսների նկատմամբ տարված սպառողական քաղաքականության, բնապահպանական տեսանկյունից դրանց ոչ ճիշտ օգտագործման հետևանքով Սևանա լիճն ու նրա ջրհավաք ավազանը այսօր հայտնվել են աղետալի վիճակում: Դրանով իսկ Հայաստանի և հայ ժողովրդի համար ստեղծվել է մի պրոբլեմ, որի լուծումը, ըստ մասնագետների հաշվարկների, կպահանջի տասնամյակներ, մինչև իսկ հարյուր տարուց ավելի: Ի դեպ, ոչ մի երաշխիք, որ այդ ընթացքում չեն առաջանա նոր պրոբլեմներ: Ահա թե ինչու այսօրվա հրամայական պահանջն է՝ Սևանա լճի, նրա ջրհավաք ավազանի բնական ռեսուրսների վերականգնումը, պահպանումը, ռացիոնալ օգտագործումը (և ոչ թե վատնումը) դնել գիտական լուրջ հիմքերի վրա: Եվ անկախ նրանից, խնդրի լուծում է թե պրոբլեմ, մոտեցումը պետք է լինի գիտականորեն ճշտված և հիմնավորված: Եվ ժամանակն է, որ մենք Սևանի, նրա ջրային ավազանի պրոբլեմները բարեխղճորեն արձանագրելուց անցնենք դրանց հաղթահարմանն ու վերացմանը՝ այդ խնդրին ծառայեցնելով գիտության ժամանակակից նվաճումները:

Սևանի պրոբլեմը համազգային, և ինչո՞ւ չէ, նաև համամարդկային պրոբլեմ է: Եվ այս առումով ուրախալի է համաշխարհային բանկի անմիջական ֆինանսական աջակցությունը Սևանի պրոբլեմի լուծման հարցում:

Մեր կարծիքով, հասունացել է Սևանի պրոբլեմներով զբաղվող մեկ առանձին գիտահետազոտական և ներդրման կենտրոնի ստեղծման անհրաժեշտությունը, որտեղ կկատարվեն նոր, ամեն օր առաջացող պրոբլեմների հետազոտություններ, եղածների լուծումներ և ներդրումներ:

Այդ նպատակների համար, կարծում եմ անհրաժեշտ է ընտեղծել «Սևան» համաշխարհային հիմնադրամ և թերթ, որը կլուսաբանի կենտրոնի գործունեությունը:

Ավելի քան 35 տարի զբաղվելով զանազան ֆիլտրող նյութերի ստացման, դրանց կիրառման և ներդրման ուսումնասիրություններով, լինելով 70 նմանատիպ հետազոտությունների, գյուտերի հեղինակ՝

միշտ զարմանքով եմ նայել այն հանգամանքին, որ Բայկալ լճի մեջ թափվող արտադրական ջրերի մաքրման համար օգտագործվում են իմ հետազոտությունները, սակայն մեզ մոտ, Հայաստանում չկա գոնե մեկ արտադրական ձեռնարկություն կամ կազմակերպություն, որ դիմած լինի ինձ Սևանա լիճ թափվող ջրերը մաքրելու համար: Արդյո՞ք սա

(Շարունակությունը՝ 3-րդ էջում)

ԱՎԱՐԱՅՐ. ՄԱՅԻՍ, 451 Թ.

Ավարայրի խորհուրդը հաղթանակելու խորհուրդն է

(Սկիզբը՝ № 11-ում)

Գործողությունների այդպիսի ընթացքն արդեն քիչ բանով էր կապվում Հազկերտի հրովարտակի հետ: Խոսքով հայերին դավանափոխ անելու առաջարկությանը հետևում էր արդեն բռնությամբ հպատակեցումը՝ իր բոլոր բացասական հետևանքներով: Այն, որ Վասակ Սյունեցու գլխավորությամբ պարսից բանակում էին զգալի հայկական զինվորական ուժեր, (բավական է ասել, որ Սյունաց և Բագրատունյաց նախարարությունները գահնամակով զբաղեցնում էին առաջին և երկրորդ տեղերը տերունական զորքից հետո) ոչնչով չազդեց ապստամբների մարտական տրամադրության վրա: Ճակատամարտը սկսելուց առաջ Վարդանը հայոց բանակը բաժանեց երեք մասի, պետեր և նրանց օգնականներ կարգեց: Բացի ընդհանուր հրամանատար լինելուց, ինքը վերցրեց ձախ թևի անմիջական ղեկավարությունը: Ահա թե ինչու: Փարպեցին ճակատամարտից առաջ հայոց բանակի ռազմակարգը նկարագրելիս գրում է. «Եվ ձախ կողմից ինքը (այսինքն Վարդանը) պատրաստվեց իր գնդով՝ Առավեղյանի Փափագ իշխանի և հայոց ուրիշ իշխան-նախարարների հետ միասին, ՔԱՆԶԻ ԱՅՆ ԿՈՂՄԻՑ ԱՎԵԼԻ ԼԱՎ ԷԻՆ ԵՐԵՎՈՒՄ ՍՅՈՒՆԻ ԶՈՐԱԿԱՆ ԳՆԴԻ ԵՎ ԱՅԼ ԶՈՐԱՎՈՐ ԱՐԱՆՑ ԴՐՈՇՆԵՐԻ ՆՇԱՆՆԵՐԸ» (ընդգծումը մերն է— Խ. Ս.): Այս վկայության քննությունը ցույց է տալիս, որ Վարդանը պատահական չէր ստանձնել ձախ թևի անմիջական հրամանատարությունը: Իր դիմաց կանգնած էին պարսից կողմն անցած հայոց զինական ուժերը՝ Վասակի գլխավորությամբ: Եվ նա գիտեր, որ հասարակ զինվորների մեծ մասը սիրով չէին եկել իրենց եղբայրների դեմ կռվելու: Բավական էր կտրել այն շերտը, որ բռնությամբ հայրենիքի դավաճանության էր մղում իրենց, նրանք պատրաստ էին միանալ ամստամբ իրենց եղբայրներին և զենքն ուղղել պարսիկների դեմ: Եվ Վարդանի ընտրած տակտիկական հանդուգն քայլը ճակատամարտում փոքրաթիվ ուժերով ճեղքել պարսից բանակը և դուրս գալ այնտեղ, ուր կանգնած էր Վասակը մյուս դավաճանների հետ, ռազմավարական տեսակետից թեև շատ համարձակ էր, բայց հաջողության դեպքում լիովին փոխհատուցվում էր: Ոմանք կարող են հարցնել, եթե Վասակին և նրա կողմնակից նախարարներին պատժելով Վարդանը հավատացած էր, որ նրանց հետ գնացող հայ զինվորները կմիանային ապստամբներին, ապա ինչո՞ւ այդ քայլը Վարդանը չձեռնարկեց նախքան Ավարայրը: Պատասխանը շատ պարզ է: Նախ Վասակը հայոց մարզպանն էր և Հայաստանում ուներ ավելի մեծ իշխանություն, քան Վարդանը: Նա էր իրականացնում պարսից արքունիքի քաղաքականությունը Հայաստանում, ինչպես նաև որոշակի հեղինակություն ուներ որպես Սյունաց տեր: Մինչ Ավարայրը Վասակի և իր կողմնակիցների դեմ պատժիչ քայլեր ձեռնարկելը ժողովրդի կողմից կդիտվեր որպես դավադրություն մարզպանի դեմ, որը կարող էր հարուցել եղբայրասպան պատերազմ՝ ավելի դյուրացնելով պարսիկների սկսած գործը: Բացի այդ, թեև հայոց երկու կողմերն էլ «խաղում էին բաց քարտերով», Վարդանը համոզված չէր, թե ճակատամարտի պահին Վասակը կարող է միանալ պարսիկներին: Իսկ Ավարայրում պարսից կողմում կանգնած մարզպանը ըստ էության, այլևս հայոց մարզպանը չէր և հայ ժողովուրդը ներկայացնել չէր կարող, այլ մի ոչ սովորական դավաճան էր, որին պատժելը հավանություն կգտներ անգամ սյունեցիների մոտ: Դրա ապացույցն է, որ Սյունիքը հետագա բոլոր դարերում՝ Բաբկեն Սյունի իշխանից մինչև Դավիթ Բեկ և Գարեգին Նժդեհը, եղավ ազգային ազատագրական պայքարի կենտրոններից մեկը Հայաստանում:

Վարդանի մխրճվելը պարսից բանակի մեջ հարուցում է նույնիսկ պարսից զորապետների զարմանքը: Նրանք սկզբում նույնիսկ շփոթվեցին: Պարսից բանակում միակ մարդը, որ առաջինը կռահեց Վարդանի քայլի իմաստը, Վասակ Սյունեցին էր, քանզի Վարդանի ճեղքումը իրականանալու դեպքում իր անձին սպառնացող վտանգը դառնում էր անրեկանելի և հողս էին ցնդելու նրա ապագա ծրագրերը: Ու նա պարսից զորավարին անմիջապես հուշում է բոլոր միջոցներով շրջապատել և ոչնչացնել Վարդանին իր զորաջոկատի հետ: Պարսից զորավարները, որոնք ճակատամարտից դեռ շատ առաջ լիովին օգտվել էին Վասակի հաղորդած հետախուզական տեղեկություններից, այս անգամ էլ չզլացան օգտվել նրա խորհրդից և մեծ ուժերով շրջապատեցին Վարդանին: Բայց պարսից զորավարները չգիտեին, թե Վարդանի շրջապատումն ու ոչնչացումը ինչ գնով է լինելու: Եվ, ի պատիվ իրենց, հայ մարտիկները իրենց կյանքը շատ թանկ գնով ծախեցին: Նրանք պարզապես պարսից զորքի սպանդը իրականացրին, աներեր մարտնչեցին մինչև վերջին զինվորը՝ իրենց շուրջ գոյացնելով դիակների կույտեր: Հայոց բանակի դիմադրությունը ցույց տվեց, որ նրանք ամենևին էլ մարտիրոսվելու համար չէին եկել Ավարայր: Ապացույց՝ ճակատամարտից առաջ ասված Վարդանի ճառը, որը որպես գեղարվեստական խոսքի նմուշ, գերազանցում է Բրուտոսի ճառին՝ արտասանված Կեսարին սպանելուց հետո: Վարդանի ճառը Եղիշեի կողմից հորինված խոսք չէ, այն ավելի շուտ ընդօրինակումն է Հայկ Նահապետի խոսքի, որով նա խրախույս կարդաց իր փոքրաթիվ զորքի մարդկանց բռնակալ Բելի անհոլի բանակի դեմ ճակատելիս: Երկու դեպքում էլ հայոց զորապետները հորդորում էին չվախենալ հեթանոսների բազմությունից: Դա հանուն հաղթանակի ասված խոսք էր և ոչ թե մարտիրոսվելու գնացողների հոգու փրկության ապահովման կոչ:

Այժմ պարզենք, թե ինչպես կավարտվեր ճակատամարտը, եթե իրականանար Վարդանի մտահղացումը: Մինչ այդ ցույց տանք, թե ուժերի փոխհարաբերությունն ինչպիսին էր ճակատամարտի պահին: Վարդանի գլխավորությամբ Ավարայր եկած հայոց բանակն ուներ 66 հազար զինվոր: Վարդանի կողմում մարտնչող հայ նախարարները 27-ն էին, որոնցից ,ըստ Գահնամակի, Արծրունիները իրենց զորքի քանակով զբաղեցնում էին երրորդ տեղը, Մամիկոնյանները՝ հինգերորդը, մյուս նախարարները զբաղեցնում էին միջին և ցածր տեղերը: Անշուշտ Վարդանի բանակում կային նաև աշխարհազորայիններ: Ի՞նչ ուժեր էին Վասակի կողմում կանգնած: Մենք արդեն ասել ենք, որ ըստ Գահնամակի Սյունաց և Բագրատունյաց նախարարությունները իրենց զորաց քանակով զբաղեցնում էին համապատասխանաբար առաջին և երկրորդ տեղերը, իսկ մյուս հինգ նախարարությունները զբաղեցնում էին շատ ավելի ցածր տեղեր, իսկ նրանցից չորսը Վասակին էին միացել ոչ լրիվ կազմով: Նրանց մի մասը Վարդանի հետ էր: Ելնելով Գահնամակում Սյունաց և Բագրատունյաց նախարարությունների գրաված շատ բարձր տեղից, կարելի է ենթադրել, որ Վասակի հետ պարսից կողմում կանգնած զինվորների թիվը 30 հազարից պակաս չէր: Այլ կերպ ասած, հայոց բանակի համարյա կեսն անցել էր թշնամու կողմը: Ու եթե հայտնի 66 հազարին գումարենք նաև 30 հազարը, ապա Ավարայրում հայոց բանակի թիվը կհասներ շուրջ 100 հազարի, իսկ այդպիսի բանակը, Ավարայրին հատուկ ոգևորության պայմաններում, ոչ միայն կարող էր ըստիպել թշնամուն թողնել Հայաստանի սահմանները, այլև կատարյալ պարտության կմատներ նրան:

Ահա թե ինչ կտար Հայաստանին Վարդանի համարձակ մտահղացման իրականացումը, եթե ինչպես ապստամբության ամբողջ նախապատրաստության ընթացքում, այս անգամ էլ պարսիկներին Վասակը չհուշեր Վարդանի արտասովոր քայլի իմաստը և այն կանխելու միջոցներ, որը ճիշտ ընկալվեց և անմիջապես գործադրվեց պարսից զորավարի՝ Մուշկան Նյուսալավուրտի կողմից: Դրանից բացի պետք է հաշվի առնել և այն պարագան, որ Վասակը իր գործակալներին մտցրել էր ապստամբների շարքերը՝ վճռական պահին խուճապ առաջացնելու, և մասամբ դա նրան հաջողվեց:

Այժմ պարզենք, թե ինչ ուժեր էին բերված Պարսկաստանից՝ հայերին պատժելու և հրովարտակի պահանջներն իրականացնելու համար: Ավելի լավ է ձայնը տանք Եղիշեին:

«Եվ երբ լսեց (Միհրներսեհը Վասակից) բազմության թիվն ու համարը, էլ ավելի շտապեց իմանալ, թե քանի՞սն են քաջ զինվորների պարագլուխները, որպեսզի նրանցից յուրաքանչյուրի դեմ երեքը պատրաստի, բացի մնացած բոլոր բաներից» (Եղիշե, գլուխ չորրորդ, էջ 195): Եթե Վարդանի կողմում 66 հազար մարդ կար, ապա պարսից բանակը պետք է լիներ շուրջ 200 հազար՝ գումարած մարտական փղերը և Վասակի հետ գնացած 30 հազարը:

Ուստի դժվար չէ կռահել, որ թե Վարդանի հանդուգն քայլի իրականացման և թե Վասակի հայոց բանակի հետ լինելու դեպքում հայերի 100 հազարանոց բանակին դժվար չէր լինի արժանի հակահարված տալ թշնամուն: Էլ չենք ասում այն մասին, որ եթե Վասակը չդրժեր հայոց ուխտին, մնար ապստամբների հետ, առավել ստվար կլիներ հայոց բանակը, որովհետև շատերը, որոնք երկմտում էին, կմիանային ապստամբությանը, և հայերի հաղթանակը կատարյալ կլիներ: Այդ պարագայում Վարդանը հարկադրված չէր լինի դիմել այդքան համարձակ քայլի, չէր զոհվի ճակատամարտում և հայոց հետագա պայքարը շատ ավելի կազմակերպված ու արդյունավետ կլիներ: Չպետք է մոռանալ ամենակարևորը՝ եթե պարսիկները չունենային հայոց մարզպանի բազմակողմանի աջակցությունը, մանավանդ Աղվանքում կրած պարտությունից հետո, չէին համարձակվի զենքով մտնել Հայաստան: Խորամանկ Միհրներսեհը՝ հորդորելով պարսից արքային զորք ուղարկել Հայաստան, հույսը հիմնականում Վասակ մարզպանի վրա էր դրել և չսխալվեց: Պարզից էլ պարզ է, որ Վասակը իր անձնական շահը գերադասեց համազգային շահից և ի չիք դարձրեց հայոց հաղթանակը: Ի վերջո, թող իմանան բոլոր նրանք, որոնք Վասակին արդարացնելու փորձեր են անում, եթե մինչև ապստամբության փաստացի դրսևորումը կարելի է ասել, թե նա այլ ելքեր էր որոնում, ապա Ավարայրի դաշտում նրա պարսից կողմում գտնվելը ոչ դիվանագիտություն էր և ոչ էլ երկիրը խաղաղ պահելու ձգտում: Դրա անունը հայրենիքի դավաճանություն է՝ առանց վերապահումների:

Թե՛ Լեոն և թե՛ Հրանտ Ք. Արմենը գտնում են, որ Ավարայրում հայերը չարաչար պարտություն կրեցին, նույնիսկ էական դիմադրություն ցույց տալ չկարողացան, և առաջին իսկ բախումից ցրվեցին: Սա ասվում է մի ճակատամարտի մասին, որ տևել է մի ամբողջ օր: Հայերի առանձին ջոկատներ կռվում էին նույնիսկ մութն ընկնելուց հետո: Մյուսները քաշվեցին երկրի ամուր տեղերը՝ կռիվը շարունակելու: Հայոց 66 հազարանոց բանակից ճակատամարտի դաշտում զոհվեցին ընդամենը 286 մարդ, իսկ նահանջի ճանապարհին և լեռնային կռիվներում ընկան ևս 750 մարդ: Հայերի ընդհանուր կորուստները կազմեց ընդամենը 1036 մարդ, այն դեպքում, երբ միայն Ավարայրում իրենց գլուխը դրեցին 3544 պարսիկներ, այդ թվում՝ շատ երևելիներ: Եվ իզուր չէ հաղթանակի մասին իր զեկույցում պարսից զորավար Նյուսալավուրտը թաքցնում էր պարսից զոհերի քանակը:

Պատերազմի դաշտում տղամարդկանց կողքին մարտնչեցին նաև «տիկնայք փափկասուն հայոց աշխարհի»՝ ցուցաբերելով քաջության և անձնվիրության պայծառ օրինակներ: Եվ ամեն տարի փետրվար ամսին հայ եկեղեցին նշում է «Վարդանանց տոնը»՝ նվիրված Ավարայրում և նրանից անմիջապես հետո ընկած աշխարհիկ ու հոգևոր այրերի և տիկնանց հիշատակի հավերժացմանը՝ նրանց դասելով սրբերի շարքը:

Հայերը ամրացան Արցախի թանձրախիտ անտառներում, Տայոց աշխարհի և Տմորիքի լեռներում, բերդերում և ամրոցներում և շարունակեցին պայքարը: Եվ այդ դիմադրությունը այնպիսին էր, որ Վասակին փոխարինած պարսիկ Ատրոմիզդ մարզպանը ստիպված դիմեց խաղաղ բանակցությունների միջոցին:

Լեոն մարզպանի այդպիսի վարքագիծը բացատրում է նրանով, որ «երկիրը ծանր կորուստներ էր կրել, լեռնային նույնիսկ հաջողակ ապստամբությունն էլ երկար չէր կարող օգնել հայերին, ուստի մարզպանը դեն նետելով զենքը, դիմում է բանակցություններին»:

Մի՞թե հաղթողը պարտվողին իր պայմանները թելադրելու փոխարեն, նրա հետ խաղաղ բանակցությունների է նստում:

Ապստամբության ղեկավարներն այս անգամ ինչ որ չափով հավատալով մարզպանի խոսքին, համաձայնություն են գալիս՝ դադարեցնել զինված պայքարը և գնալ բանակցությունների: Արդյունքը լինում է այն, որ մարզպանը խաբեությամբ կալանավորում է ապստամբության առաջնորդներին՝ որպես արքունիքի դեմ հանցավորների և ուղարկում Տիզբոն, ուր և դատում են հայ 31 նախարարների և իշխանների, ինչպես նաև յոթ հոգևորականների:

Հայ ժողովուրդը մեկ անգամ ևս համոզվեց, որ բացարձակ սուտ էին ինչպես Հազկերտի նախկին խոստումները՝ հայերին հանգիստ թողնելու մասին, այնպես էլ այդ առթիվ Վասակի բերանով արված հորդորներն ու հավաստիացումները: Հայ ժողովուրդը մեկընդմիշտ համոզվեց, որ փրկության միակ անխոտորելի ճանապարհը Ավարայրն է, որից ընդամենը 30 տարի հետո հայերը նորից ապստամբության դրոշ պարզեցին՝ պարսկական բռնակալության դեմ (իհարկե, մինչ այդ եղան բազմաթիվ մանր ու մեծ ընդվզումներ) Վահան Մամիկոնյանի գլխավորությամբ: Եվ քառամյա համառ պայքարից հետո ապստամբները հասան ցանկալիին՝ Նվարսակի հաշտության պայմանագրով, որը հարկադրաբար պարսիկները կնքեցին հայերի հետ: Հայաստանը ճանաչվեց անկախ տանուտերություն և Վահան Մամիկոնյանը դարձավ հայոց տանուտերը: Հաղթեց Ավարայրի ոգին, Ավարայրի խորհուրդը, զենքը ձեռքին կռվելու խորհուրդը և ոչ թե հնազանդության և հպատակության կործանարար քաղաքականությունը:

Ավարայրի ոգին և նրա խորհուրդը հայ ժողովրդին հաղթանակ բերին նախ Սարդարապատում և ապա Արցախի աշխարհում: Ու պարզ դարձավ, եթե գիտակցված մահը անմահություն է, ապա հաղթանակած ապրելը անմահություն է՝ գումարած սերունդների ապրելու իրավունքը:

Խաչիկ ՍԱՖԱՐՅԱՆ

Տիգրան Մեծի ոսկե դրամները

Տիգրան Բ Արտաշեսյան թագավորը երկարատև գահակալության շրջանում կտրել է բազմաթիվ դրամներ՝ արծաթե, պղնձե և ոսկյա: Դրամագիտական գրականության մեջ, սակայն, նշվում են միայն արծաթե և պղնձե դրամները, զանց առնելով ոսկին, որոնց թիվը այսօր հասնում է տասի:

Միայն հայտնի դրամագետ Զարեհ Պտուկյանը 30 տարի առաջ լույս տեսած մենագրության մեջ հատկացրել է նրանց մի բաժին և ակնարկի ձևով տեղեկություններ է տվել դրանց մասին:

Զ. Պտուկյանը, գրում է, որ Տիգրանի ոսկե դրամները բոլորը կտրված են Անտիոքում: Հայտնի է, որ Ասորիքը 83 թ. կամովին հանձնեց գահը Տիգրանին և Ասորիքը (Սիրիան) միացվեց Տիգրանի կայսրությանը: Անտիոքը դարձավ կայսրության մայրաքաղաքներից մեկը և այնտեղ կտրվեցին արծաթե և ոսկե դրամներ:

Զ. Պտուկյանի կարծիքով Արտաշեսյանների բոլոր ոսկյա դրամները կտրվել են Անտիոքում: Դրանք 6 տեսակի են (տեսակները նկարագրված են Պտուկյանի աշխատության մեջ՝ Արտաշեսյան հարստության դրամները, Վիեննա, 1969, էջ 84—88):

Նրանցից ամենահինը պատկանում է Էջմիածնի կաթողիկոսարանի թանգարանին: Դրամի (ստատեր) առաջին երեսին (ավերս) պատկերված է Տիգրանի կիսանդրին, թագի վրա ութ ճյուղանի աստղ: Երկրորդ երեսին (ռևերս)՝ Անտիոքի դիցուհին թագով (ընդ որում՝ թագը հայկական է՝ Ռ. Մ.), նստած ժայռի վրա, աջ ձեռքում բռնել է սափոր (արծաթե և պղնձե դրամների վրա դիցուհու ձեռքում արմավի ճյուղ է): Նրա (դիցուհու) ոտքերի տակ Որոնտես գետի ոգին է ջրի մեջ, երկու ձեռքով բռնած դափնեպսակը (Զ. Պտուկյան, նշված աշխատ., էջ 84, նկ. 1 և 2):

Պտուկյանից առաջ այս դրամը նկարագրել է Ատրպետը, որը դրամը չի համարում կեղծ:

Պտուկյանը մեջբերում է Ատրպետի տեղեկությունը դրամի վերաբերյալ:

Այն XX դ. սկզբին պատկանել է Պարսկաստանի շահ Մուզաֆար Էդ-Դինին (1896—1906), ապա անցել է նրա որդուն՝ Մուհամմադ Ալիին, որը դրամը նվիրել է Վանի ռուսական փոխ-հյուպատոս Սերգեյ Օլֆերիևին: 1910 թ. ազգագրագետ Երվանդ Լալայանը գնել է այն և նվիրել կաթողիկոս Մատթեոս Բ-ին, որը դրամը հանձնել է թանգարանին և այնտեղ է մինչև օրս:

Իր կողմից Պտուկյանը ավելացնում է, որ ճիշտ այս տեսակի չորեքդրամ գտնվում է Վենետիկի Մխիթարյանների միաբանության թանգարանում, միայն նրա աստղը վեց ճյուղանի է: (Պտուկյան, նշված աշխատ., էջ 85: Ատրպետ, Տիգրան Մեծի դրամները, «Ազգագրական հանդես», Թիֆլիս, 1912, XXI գիրք, էջ 200—202):

Այնուհետև Պտուկյանը նկարագրում է մյուս ոսկե դրամները (թվով 6), որոնք պատկանում են տարբեր թանգարանների (Բրիտանական, Ամերիկյան դրամագիտական ընկերության), մասնավոր անձանց և իր սեփական օրինակը: Բացի սրանից, գրականության մեջ նկարագրված են ևս 2 ոսկե դրամ (նշված աշխատ., էջ 87, 88):

Իր համառոտ ակնարկը Պտուկյանը եզրափակում է հետևյալ կերպ՝ Տիգրանի բոլոր ոսկե դրամները կեղծ են, որովհետև «որքան որ գիտենք Արտաշեսյան հարստության թագավորները, որևէ ատեն ոսկե դրամ չեն կոխած» (էջ 88):

Սակայն որևէ գիտական հիմնավորում կեղծ լինելու վերաբերյալ չի տրված:

1978 թ. Պտուկյանը Լոնդոնում լույս ընծայեց նոր մենագրություն (անգլերեն լեզվով), այստեղ դրամները շատ ավելի մանրակրկիտ են ուսումնասիրված և դասավորված: Մեզ տվյալ դեպքում հետաքրքրում է ոսկե դրամը: Էջմիածնի օրինակի հեղինակը չի անդրադառնում, իսկ Վենետիկի օրինակի մասին գրում է՝ այս դրամը եզակի է (ունիկում) և շատ անսովոր, դրամի վրա Անտիոքի դիցուհին ձեռքում արմավի ճյուղի փոխարեն բռնել է Որոնտեսի գլուխը (ոչ թե սափորը, ինչպես գրված է նախորդ մենագրության մեջ), Որոնտես գետի Աստվածը լողում է ջրի մեջ, դիցուհու ոտքերի տակ: «Հայաստանի Արտաշեսյանների դրամները, Լոնդոն, 1978, էջ 49, հ. 16 և տախտակ 2, հ. 16): Ապա լրացուցիչ ասված է՝ դրամը իսկական է: Ռեվերսի պատկերը համարում է մթին (կշիռն է 14.8):

Այսպիսով, Զ. Պտուկյանը Վենետիկի թանգարանի ոսկե դրամի մասին փոխել է իր նախկին կարծիքը և այն համարում է իսկական:

Մենք գտնում ենք, որ կարծիքի փոփոխումը շատ տրամաբանական է և տեղին: Տիգրանի բոլոր ոսկե դրամները կտրվել են Անտիոքում: Եվ դա օրինաչափ է, Ասորիքի միացումը Տիգրանի կայսրությանը, այն էլ կամավոր, նրա արքունի ազնվականության ցանկությամբ, հայ թագավորի մեծ քաղաքական-դիվանագիտական հաղթանակն էր, խոշոր քայլ նրա արտաքին քաղաքականության դոկտրինան առաջ տանելու գործում: Այդ փառավոր

հաջողությունը չէր կարող չնշվել պետական մակարդակով, դրա պատվին, անկասկած, կազմակերպվել էին տոնահանդեսներ, կառուցվել հաղթակամարներ Տիգրանակերտում կամ Անտիոքում: Այդպիսի առիթներով կտրվում էին նաև ոսկե դրամներ (այդ ավանդությունը կար նաև միջին դարերում և նոր-նորագույն դարաշրջաններում): Միանգամայն հավանական է, որ ի նշանավորումն Ասորիքի միացման, Տիգրանը հրամայել է կտրել ոսկե դրամներ փոքր քանակությամբ, նրանք նախատեսված չեն եղել լայն գործածության համար ներքին և արտաքին շուկաներում, այլ օգտագործվել են որպես թանկարժեք նվերներ: Այդպիսի դրամները կոչվում են «դոնատիվ»: Եվ մեր սերունդը պետք է գոհ լինի, որ նրանց փոքրաթիվ քանակից մեզ է հասել երկու օրինակ: Ասում ենք երկու, որովհետև Պտուկյանի իսկ վկայությամբ Վենետիկի ոսկե դրամի նմանօրինակ-երկվորյակը գտնվում է Էջմիածնի թանգարանում: Եթե իսկական է առաջինը, երկրորդը կեղծ լինել չի կարող:

Ինչ վերաբերում է Զ. Պտուկյանի նշված մյուս «կեղծ» ոսկե դրամներին, ապա նրանց իսկությունը կճշտվի միայն մասնագիտական խիստ մանրազնին քննությունից հետո:

Տիգրան Մեծի ոսկե դրամները, առայժմ նշված երկու օրինակները, մեր համոզմամբ պետք է իրենց արժանի տեղը գրավեն Հայաստանի դրամագիտական ժառանգության մեջ:

Ռաֆայել ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ
Պատմական գիտությունների դոկտոր

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ

Իրոք, ամոթ է

Էհ, աչքներս լույս: Բարեխնամ իշխանությունները չըզլացան հերթական նվերը մատուցել հանրապետության ծայրը-ծայրին մի կերպ հասցընող ազգաբնակչությանը: Այս անգամ «հաճելի» անակընկալը համընկավ գարնան գալուստի հետ, և մայիսի մեկից հեռախոսավարձը դարձավ ամիսը 600 դրամ: Ասել է թե՝ թանկացավ 600 տոկոսով:

Դե, եթե անակնկալ ես մատուցում, պիտի այնպիսի բան անես, որ դիմացինդ զարմանա: Թե չէ՝ էլ ինչ անակընկալ: Թող ոմանք չարախոսեն, թե «ո՞վ է տեսել, որ 600 տոկոսով թանկացում լինի»: Փույթ չէ, որովհետև սույն բնագավառը տնօրինող այրերը գտնում են, որ հեռախոս ունենալը ամենևին պարտադիր չէ: Ականջը կանչի, «ավելի վատ է լինելու» կարգախոսին սիրահարված մեր նախկին վարչապետն էլ շքեղություն էր համարում հավկիթը, պանիրը, միսը... Լավ է գոնե, որ չհասցրեց հացուջրին հասնել: Բայց ուշ չէ, ասում են, թե ավարտելով տնտեսական «բարեփոխումները» նա նորից քաղաքական ասպարեզ է եկել:

Սակայն, ի տարբերություն կապի նախարարության պարոնների և նրանց հավանություն տվողների, մենք գտնում ենք, որ հեռախոսը հաղորդակցման պարզագույն միջոց է, որը մատչելի է և հասու պետք է լինի բոլորին և, առաջին հերթին՝ թոշակառուներին, ծերերին, հաշմանդամներին: Չէ՞ որ նրանցից շատ-շատերի և մանավանդ հիվանդների ու միայնակների համար դրսի աշխարհի հետ կապ ունենալու, հաղորդակցըվելու միակ միջոցը հեռախոսն է: Էհ, համարեցեք պերճանքի առարկա և դրանից էլ զըրկեք այդ խեղճուկրակներին:

Շուկայական հարաբերությունները երևի թե հարկադրում են վերաարժեքավորել, վերագնահատել իրերն ու երևույթները: Միանգամայն բնական իրողություն: Բայց բնական է արդյո՞ք, վերագնահատել մարդուն, ավելի ճիշտ արժեզրկել ցածր վաստակ ունեցողին, անօգնականին, անպաշտպանին: Ի վերջո, ինչո՞վ են մեղավոր այդ մարդիկ, որ հանկարծ հայտնվել են տընտեսական հարաբերությունների նոր հարթության վրա և կամաց-կամաց, որպես պերճանք ու շքեղություն, նրանցից խլում են ապրելու, գոյատևելու առանց այն էլ խըղճուկ միջոցներն ու տարրական հարմարությունները: Շուկա՝ շուկա, բայց ո՞վ պետք է հոգա նրանց սոցիալական պաշտպանվածության և ապահովության մասին:

Մեզ համար միանգամայն անհասկանալի են այս նոր «թռիչքային» թանկացման պատճառներն ու շարժառիթները: Մի՞թե բարելավվել է կապի ծառայությունը, հեռախոսները սկսել են հստակ ու անթերի աշխատել: Ամենևին ոչ: Ավելին, մեր տխուր փորձից գիտենք, որ որքան բարձրանում են հեռախոսավարձի սակագները, այնքան ավելի ու ավելի վատ են աշխատում հեռախոսները: Եվ հիմա այս կերպ աշխատող (կամ չաշխատող) հեռախոսների վարձը թանկացնում են 6 անգամ: Մի հարցնող լինի՝ ո՞ր տրամաբանությամբ, շուկայական ո՞ր օրենքով, բարոյական որ չափանիշով:

Մի կարևոր հանգամանք ևս: Ղեկավարվելով կապիտալիզմի և շուկայական տնտեսության չեղած (մեզ մոտ) օրենքներով, Հայաստանում նպատակադրաբար հետևողականությամբ անում են սննդամթերքի, արդյունաբերական ապրանքների, ամեն տեսակի ծառայությունների գները: Իհարկե, ժամանակ առ ժամանակ աշխատավարձերն ու կենսաթոշակները նույնպես բարձրանում են՝ իբր թե այդ թանկացումները փոխհատուցելու համար: Սակայն սույն իրողությունը միայն պատրանք է, քանի որ գների աճն ու աշխատավարձ-թոշակների հավելումները շատ-շատ են տարբեր՝ ի վնաս բնակչության:

Չթվարկենք, թե կենցաղային ծառայությունները, բուժսպասարկումը, դեղամիջոցները (անգամ մեռնելը), էլեկտրաէներգիան, բնակվարձը, ջրի, աղբի, տրանսպորտի սակագները քանի՜-քանի՜ անգամ են բարձրացել և որքանով են ավելացել աշխատավարձերը, կենսաթոշակները, նպաստները և չհամեմատենք ու հաշվարկներ չանենք, քանի որ տխուր ու մռայլ թվաբանություն կստացվի, և նորից վերադառնանք կապի նախարարության կողմից մեզ հրամցված անակնկալին:

Պարոնայք կապավորներ, մեզ հրամցրեք ձեր լավ ապրանքը և ապա նոր բարձր գին պահանջեք: Մի՞թե դա չէ շուկայի հիմնական օրենքը: Բայց դե ո՞ւմ ենք ասում: Չէ՞ որ քանիցս համոզվել ենք, որ Հայաստանում շուկայական օրենքները չափազանց տարօրինակ, երբեմն էլ շատ անհեթեթ մեկնաբանություն ու կիրառություն են ստանում:

Ավարտենք: Հեռախոսավարձերի նոր, հերթական թանկացումը արդեն իրողություն է և, ինչպես ասում են՝ բեկման ենթակա չէ: Եվ այնուամենայնիվ, կարծում ենք, որ այդ որոշումը պետք է վերանայել:

Ռուսաստանի Դաշնությունում պատրաստվում է բնակարանային և կոմունալ համակարգի ռեֆորմ, և արդեն այսօրվանից մտածում են այն մասին, որ այդ ռեֆորմը չվնասի սոցիալապես անապահով խավերին: Թաթարստանում արդեն իսկ իրագործված է այդ ռեֆորմը, և անապահով յուրաքանչյուր ընտանիք ամեն ամիս հատուկ նպաստ է ստանում՝ բնակարանային-կոմունալ թանկացած ծախսերը վճարելու համար:

Մեր խոսքն էլ հենց թոշակառուներին, ծերերին, անապահով ընտանիքներին այդ առասպելական սակագներից ազատելու մասին է: Եվ եթե կապի նախարարությունը չի տեսնում այդ «կորուստը» փոխհատուցելու տեղը, կարող ենք մատնացույց անել: Հայաստանում սնկերի նման բուսնել են պերճ ու շքեղ հարյուրավոր և հազարավոր «մարքեթինգներ, շոփեր, կազինոներ, խանութներ, պիցցայաներ», առևտրական, միջնորդական, կոմերցիոն, տուրիստական և շահութաբեր բազմաթիվ «օֆիս-գրասենյակներ», կամ մարդկային լեզվի թարգմանած՝ հարուստ ու վճարունակ օբյեկտներ: Դրանք բոլորն էլ ունեն հեռախոսներ, անգամ մի քանիսը: Եվ շատ արդար ու բնական կլինի դրանց տերերի հեռախոսավարձը սահմանել թեկուզ տաս, քսան հազար դրամ: Նույնը վերաբերում է ձրիաբար սեփականաշնորհված եկամտաբեր ձեռնարկություններին և արտադրական օբյեկտներին: Եվ թող դրանց տերերի առասպելական չհարկվող շահույթները գոնե մի բանի ծառայեն: Պարոններ, համոզված եղեք, որ նրանք կվճարեն: Եվ ոչ միայն նրա համար, որ ի վիճակի են 180 հազար դոլարով ավտոմեքենա գնել կամ այդ գումարը նրանց համար նախաճաշի փող էլ չէ: Կա նաև պատվախնդրության պարագան: Նոր հայ և առա՜նց հեռախոսի՝ լինելու բան չէ: Եվ քանի որ խոսք գնաց ամոթի մասին, վատ չէր լինի մարդուն բնորոշ այս արժեքը ունենային նաև նրանք, ովքեր խաղում են սեփական ժողովրդի գոյատևման իրավունքի հետ: Իրոք՝ ամոթ է:

Անուշավան
ՏԵՐ-ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ

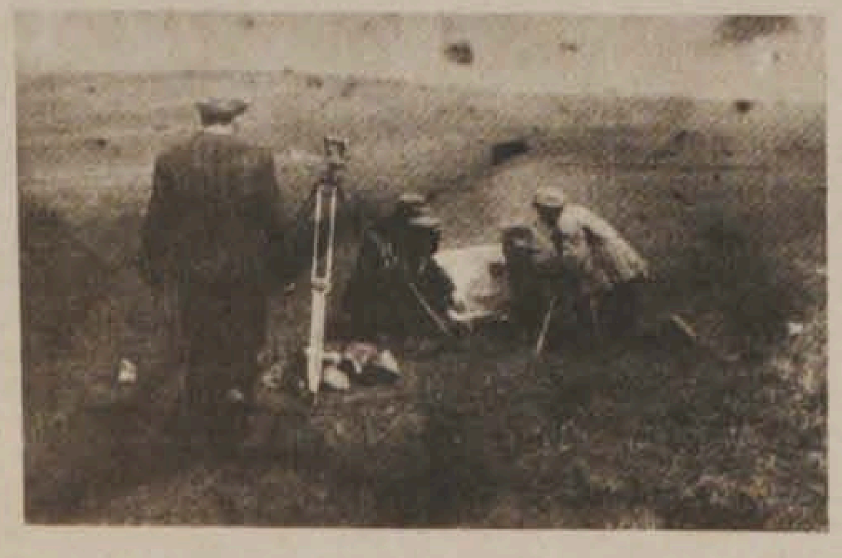

Այսպես սկսվեց Ջարբնջավանի պատմությունը. Նոր քաղաք ծնվեց:
Կարդացեք հաջորդ համարում:

«ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ» ԵՎ ԸՆԹԵՐՑՈՂՆԵՐԸ

«Գիտություն» թերթի 9-րդ համարում տպագրված «Ընթերցողները շատացել են, գնորդները՝ պակասել» հոդվածին իբրև լրացում պետք է ասել հետևյալը. ըստ երևույթին, սահմանափակ քանակով առաքվելու պատճառով թերթը ոչ բոլոր կրպակներին է հասնում, կամ էլ եղած դեպքում էլ երբեմն չի ցուցադրվում: Որոշ կրպակավաճառների, իրոք անհրաժեշտ է ուսուցանել մասնագիտական նոր առարկա՝ ցուցադրման արվեստ: Թերթի վաճառման գործում մեծ նշանակություն ունի ճիշտ բաշխումը, գովազդը, ցուցադրման ձևը: Թերթը անհամաչափորեն բաշխելու պատճառով մի «անմարդաբնակ» թաղամասում այն կուտակվում է և ետ ուղարկվում, մեկ այլ տեղ՝ ավելի կենտրոնական մասերում, մարդիկ գանգատվում են թերթի սակավությունից: Հատկապես նրանք, ովքեր հետաքրքրվում են գիտությամբ, հայտնագործություններով, առեղծվածներով, մշտապես դժգոհում են «Գիտություն» թերթին «չհանդիպելուց»:

Ի դեպ, զարմանալի է, որ 1993 թվականից հրատարակվող թերթը Վանաձորի կրպակներում սկսեց երևալ միայն... 1996-ից: Իսկ ամենազարմանալին այն է, որ Ազգային ակադեմիայի պաշտոնաթերթը, որ լույս է տեսնում ընդամենը ամիսը 2 անգամ, չեն ստանում քաղաքի գրադարանները, որոնք ինչպես հայտնի է, տեղեկատվության տարածման լավագույն աղբյուր են: Եվ այս պայմաններում... այնքան էլ զարմանալի չէ, որ թերթի համարներից անտեղյակ լինեն ոչ միայն կրպակավաճառները, այլև ի պաշտոնե գիտությանը մոտ կանգնած շատերը՝ պատմաբանները, լեզվաբանները, քաղաքագետները: Մինչդեռ ծանոթանալով թերթի բովանդակությանը, նշված խավի ներկայացուցիչները և ընթերցողների լայն զանգվածներ մեծ սիրով կդառնային այդ թերթի մշտական բարեկամները:

ԿՈԳՆԻ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ

Գործազուրկներին օգնելու հարցում որոշակի առաքելություն է ստանձնել Վանաձորում լույս տեսնող «Ձեռքից ձեռք» տեղեկատվական-գովազդային ամսաթերթը, որ համատեղ հիմնադրել են «Մեծ Հայք» ֆիրման և Վանաձորի զբաղվածության կենտրոնը: Թերթի էջերում տեղ են գտել հայտարարություններ ոչ միայն աշխատանք առաջարկող պետական և մասնավոր ձեռնարկությունների, այլև՝ աշխատանք փնտրողների կողմից: Նպատակը մեկն է՝ փոխօգնություն և փոխադարձ տեղեկատվություն, որը երկուստեք օգտակար է. կշահեն և գործատուները և գործազուրկները: Իսկ, որ պակաս կարևոր չէ, կտնտեսվի ժամանակը և ավելորդ փնտրտուքները: Թերթի միջոցով զբաղվածության կենտրոնը միաժամանակ հիշեցումներ է կատարում այնտեղ գրանցված գործազուրկ քաղաքացիներին՝ նպաստների հետ առնչվող հարցերի վերաբերյալ: Վերջերս այնտեղ պարբերաբար սկսեց տպագրվել նաև ոչ վաղուց ընդունված «ՀՀ օրենքը բնակչության զբաղվածության մասին», որը որոշակի արտոնություններ է տալիս գործազուրկին և որը դեռևս ոչ բոլորին է քաջածանոթ:

ԱՂԵՏԻ ԳՈՏՈՒ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԸ

Կառավարության կողմից արտոնագրված Սպիտակի համալսարանը ունի շուրջ հինգ տարվա պատմություն:

Ինչպես տեղեկացնում է Սպիտակի համալսարանի պրոռեկտոր Վահրամ Մակարյանը, մասնավոր այս բուհն ունի վեց ֆակուլտետներ՝ մանկավարժության և տարրական ուսուցման մեթոդիկայի դասավարա-բանասիրական, դեֆեկտոլոգիայի, անգլերեն,ռուսերեն թարգմանչական, կարի արտադրության տեխնոլոգիայի և նախագծման, ատամնաբուժական, որոնցում ուսանում են 180 ուսանողներ: Դասախոսական կազմը հիմնականում համալրում են Վանաձորի մանկավարժական ինստիտուտի, ինչպես նաև ԵՊԾՀ-ի Վանաձորի մասնաճյուղի առաջնակարգ դասախոսներ:

Երկկողմանի ծնողազուրկ, զոհված ազատամարտիկների, ինչպես նաև ազատամարտիկների երեխաների համար ուսուցումը անվճար է և այդ առթիվ չկա քանակային որևէ սահմանափակում: Համալսարանի պրոռեկտորը նշեց, որ այդ գործում որոշակի դեր են խաղում նաև հովանավորները, իսկ Սպիտակի քաղաքապետ Սուրեն Ավետիսյանը հովանավորում է այդ կարգի շուրջ 30 ուսանողների:

Որոշակի արտոնություններ ունեն նաև սոցիալապես անապահով ընտանիքների երեխաները, որոնք ուսման վարձը մուծում են մասնակիորեն՝ 50 տոկոս զեղչով: Գերազանցիկները ընդհանրապես ազատվում են ուսման վարձից:

Համալսարանի ղեկավարությունը ուշադրություն է դարձնում ուսման մեջ ակնառու հաջողություններ ցուցաբերող ուսանողների հետագա կատարելագործման հարցերին, կազմակերպելով նրանց ուսուցումը ասպիրանտուրայում: Ուշադրությունից չեն վրիպում նաև գիտամեթոդական հարցերը: Դասախոսական կազմի արժեքավոր հոդվածները, աշխատությունները վերջերս լույս տեսան առանձին գրքույկով՝ իբրև գիտական ժողովածու: Այժմ տպագրության է պատրաստվում երկրորդ / գիրքը: Դրանք կծառայեն իբրև լրացուցիչ ուսումնական ձեռնարկներ:

Գայանե ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ
Վանաձոր

«ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ» ԲԱՑ ՄՐՑՈՒՅԹԻՆ

Փրկենք բնության հրաշալիքը

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

էլ մի մասը չէ այն ընդհանուր անտարբերության, որ առկա է Սևանի ներկայի և ապագայի նկատմամբ:

Սևանի ջրերը տարբեր նպատակներով օգտագործելուց առաջ՝ էներգետիկ, արդյունաբերական, գյուղատնտեսական և այլն, պետք է փակել այն ճանապարհները, որոնցով տեղի են ունենում կորուստները: Խոսքը առաջին հերթին վերաբերում է հոսքային ջրերին (մոտ 75 տոկոս), որոնք հետանում են Հայաստանից դեպի հարևան պետությունները: Մենք տասնամյակներ շարունակ հանցավոր անտարբերությամբ վատնել ենք բնության կողմից մեզ շնորհված մեծագույն բարիքը՝ հրաշք Սևանի ջրերը: Սակայն այսպես շարունակելու իրավունքը մենք չունենք: Մեզ չի ների բնությունը, մեզ չեն ների ապագա սերունդները:

Անհապաղ պետք է կրճատել ոռոգման նպատակներով գյուղատնտեսության մեջ օգտագործվող Սևանից վերցվող ջրի քանակը: Մեզ մոտ հաճախ անջրդի հողերը ընդունված է դարձնել ոռոգելի՝ ծախսելով ահռելի գումարներ: Մինչդեռ, կարելի է անել հակառակը: Այսինքն՝ աննշան ծախսերով հողը դարձնել ջրամեկուսիչ: Այս դեպքում կվերանա ոռոգման անհրաժեշտությունը: Մենք այս նպատակի համար առաջարկում ենք մեր մեթոդը, այն է՝ օգտագործել անձրևաջրերը, որոնք կուտակվելով հողի ավելի խորը շերտերում, կդառնան բույսերի արմատների սնման մի ամբողջ շտեմարան: Այդպիսի միջամտությունների շնորհիվ բույսը աճում է նույնիսկ 2 անգամ արագ, ծմռանը հողը չի սառչում, չի կորցնում իր փխրունությունը և ձեռք է բերում մի շարք ուրիշ դրական հատկություններ: Այս մեթոդների կիրառումը տվել են իրենց արդյունքները: Ահա արդեն 10 տարի հողը չի կորցրել իր ջրամեկուսիչ հատկությունները և էլի ինչքան կշարունակվի, դժվար է ասել: Մենք ուսումնասիրությունները շարունակում ենք:

Ի դեպ, այս ուղղությամբ տարված մեր հետազոտությունները ամրագրված են արտոնագրերով:

Պակաս կարևոր չէ արդյունաբերական նպատակներով օգտագործվող ջրի կրճատումը: Այն պետք է կատարվի մի շարք եղանակներով, և անպայման կարևորվում է օգտագործված ջրերի մաքրման և դրանք արտադրական ցիկլում բազմակի օգտագործման խնդիրը:

Տասնյակ տարիների իմ փորձը, նախկին ԽՍՀՄ-ի քիմիական, սննդի, բժշկական արդյունաբերության զանազան գործարաններում կատարված հետազոտությունները ցույց են տվել, որ ամեն մի արտադրական պրոցես պահանջում է մաքրման իր ուրույն տեխնոլոգիան, օգտագործվող սարքավորումները և համապատասխան ֆիլտրող նյութերը:

Նույնիսկ նույնատիպ գործարաններում երբեմն պահանջվում է խիստ կանոնակարգված մաքրում, հաճախ բազմաստիճանային, որից էլ հիմնականում կախված է արտադրության վերջնական արդյունքի որակը: Երբեք չի կարելի արտադրության տարբեր պրոցեսներից հեռացող ջրերը, հեղուկները հավաքել և հետո միայն սկսել դրանց մաքրումը: Ընդհակառակը, պետք է մաքրել առանձին պրոցեսներում գոյացող ջրերը և հետո միայն խառնել, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ կատարել վերջնական, նուրբ մաքրում:

Սևանա լճին օղակող միասնական կոյուղին և նրա մաքրման կայանը պետք է օգտագործել այս կերպ միայն: Այսինքն՝ տարբեր գործարանների արտադրական ջրերը պետք է մաքրել տեղում, ամեն պրոցեսից հետո և ապա տալ օղակավոր կոյուղի, որտեղ էլ պետք է կատարվի վերջնական ֆիլտրացիան: Միայն սրանից հետո, երբ ջուրը իսկապես կմաքրվի, այն կարելի է լցնել լիճ: Սա, կարծում եմ, Սևանա լճի և նրա ջրային ավազանի էկոլոգիական բարձր ցուցանիշների պահպանման կարևոր ճանապարհներից է:

Այս առիթով ուզում եմ հիշել մի դեպք՝ կապված արտադրական հեռացող ջրերի մաքրման և հետագա օգտագործման հետ:

Վոլգոգրադի քիմիական կոմբինատը 1972 թ. պետք է արտադրեր (ճապոնացիների կառուցած արտադրամասում) «Կրեխալոն» կոչվող փաթեթավորող թաղանթ, և անհրաժեշտ էր արտադրական ջրերի մաքրման իրագործումը: ԽՍՀՄ քիմիական արդյունաբերության նախարարության միջոցով դիմեցին մեզ՝ ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինստիտուտ, ֆիլտրող նյութերի լաբորատորիային: Ինստիտուտի փորձնական գործարանում արտադրվող «Արագած» կոչվող ֆիլտրող նյութի փորձնական նմուշը ուղարկվեց Ճապոնիա, և շատ կարճ ժամանակում ստացվեց «Կարեխա» ֆիրմայի դրական կարծիքը՝ «Արագած» ֆիլտրող նյութը «Կրեխալոնի» արտադրական ջրերի մաքրման համար օգտագործելու մասին:

Սևանա լճից գոլորշիացող ջրի քանակը 1,5 անգամ գերազանցում է տեղումների ծավալը: Ժամանակն է, այդ ուղղությամբ տարվող և արդեն արված ուսումնասիրությունների արդյունքները գտնեն իրենց հասցեատիրոջը, այսինքն՝ կիրառել ջրի գոլորշիացման նվազեցման եղանակներ, որոնք միաժամանակ չպետք է բացասաբար անդրադառնան լճի կենսապահովման վրա: Այդ եղանակներից մեկը վերջերս հաստատվեց Հայաստանի Հանրապետության արտոնագրով:

Ոռոգման նպատակների համար խոշոր դեր ունեն ջրամբարները, ինչպես նաև ստորերկրյա ջրերի՝ Մխչյանի, Արևշատի և Ռանչպարի ջրհան կայանները: Սրանք անպայման նպաստում են ոռոգման նպատակով Սևանա լճից բացթողնվող ջրի ծավալների կրճատմանը: Բայց կրկին ուզում ենք հարց տալ՝ արդյոք պահպանվե՞լ է ջրամբարներում կուտակված ջրի կորուստների նվազեցման կարգը հակաֆիլտրացիոն էկրանների միջոցով:

Առանց սարսափի անհնար է լսել, թե ինչքան կեղտաջուր է առաջանում Սևանի ավազանում ու լցվում լիճ, և քանի քաղաք ունի գործող մաքրման կայան: Եթե Սևան և Գավառ քաղաքներում կենտրոնացված են 100-ից ավելի արտադրական ձեռնարկություններ և չունեն մաքրման կայաններ, ապա ինչ կարելի է ասել ավելի փոքր քաղաքների մասին:

Եթե մաքրման ենթարկվեին Սևանա լիճ լցվող կախված մասնիկներ պարունակող ջրերը, ապա կմնային նրանք, որոնք թունաքիմիկատների կիրառման հետևանք են և պարունակում են ֆոսֆատներ, սուլֆատներ, երկաթ, պղինձ և այլն, որոնք շատ-շատ են՝ մի քանի տասնյակից մինչև հարյուրավոր տոննաներ: Խոր ուսումնասիրության դեպքում դրանք վնասակար թափոնից կվերածվեին պիտանի քիմիական միացությունների:

Ուզում եմ կանգ առնել Սևանա լիճ լցվող նավթամթերքների վրա՝ 84 տոննա: Տողերիս հեղինակը մշակել է ոչ միայն ջրերը նավթամթերքներից մաքրելու, այլ նաև գինիների մեջ պատահականորեն հայտնված նավթամթերքներից ազատվելու եղանակ: Ասելս այն է, որ հանրապետության գիտական ներուժի համախմբման, գիտնականների ջանքերի կենտրոնացման շնորհիվ հնարավոր կլիներ Սևանի պրոբլեմի լուծման ելքեր գտնել և ոչ թե հաշվարկել, որ պրոբլեմների լուծումը կարող է հարյուրից ավելի տարիներ պահանջել:

Խե՜ղճ Սևանա լիճ, իբրև քիչ էին եղած աղետները, հիմա էլ ճահճացումը, որի բացասական ազդեցությունները քաջ հայտնի են նաև առողջապահության ոլորտի մարդկանց:

Նույնպիսի աղետ է տասնյակ հեկտար հողատարածքների գերխոնավացումը. այսքան անհող, քարքարոտ տարածություններով հարուստ հանրապետությունում նորից հողերի կորուստ է, այն էլ օրը ցերեկով, բոլորիս աչքերի առաջ: Նման դեպքերի համար ես առաջարկում եմ հողի վերին շերտը ծածկել ջրամեկուսիչ հողի շերտով, կամ հենց արդեն խոնավացած շերտը դարձնել ջրամեկուսիչ և օգտագործել գյուղատնտեսական նպատակների համար:

Նույնատիպ հետազոտությունների համար ստացված է ԽՍՀՄ-ի գյուտերի կոմիտեի երկու հեղինակային վկայական:

Նման շատ օրինակներ բերելով կարելի է հակադրել և հակադրվել: Սակայն առանց գործին օգնող գործնական քայլերի, սայլը տեղից չի շարժվի:

Երևանի պետական համալսարանի սոցիոլոգիական ամբիոնի ուսումնասիրությունները՝ «Սևանա լիճ, պրոբլեմներ, լուծման ուղիներ» թեմայով, կատարվել են Երևանի 1000 և Սևանի 500 բնակիչներին արված հարցումներով: Մեր կարծիքով այն պետք էր կատարել ոչ թե պատահական մարդկանց հարցումներով, այլ գիտական հիմնարկների, մասնագետների շրջանում, ստանալ առաջարկություններ և խմբավորել դրանք:

Սևանի և նրա ջրային ավազանի մասին որոշումներ ընդունելիս, պետք է հաշվի նստել մեր ողջ ժողովրդի, գիտնականների, մասնագետների կարծիքի հետ:

1996 թ. հոկտեմբերի 13—16-ին Երևանում կայացած Սևանի պրոբլեմին նվիրված կոնֆերանսին գոնե մեկ հրավիրատոմս չէր ուղարկված ՀՀ ԳԱԱ ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինստիտուտ, որտեղ շատ ուսումնասիրություններ կան կուտակված արտադրական ջրերի մաքրման, ինչպես նաև աշխատանքներ, որոնք կարող են օգտագործվել Սևանի պրոբլեմներից մի քանիսի լուծման համար:

Սևանա լճի, նրա ջրային ավազանի պահպանության, նրա ռեսուրսների ռացիոնալ օգտագործման և աղետալի վիճակից դուրս բերելու գործը համազգային խնդիր է: Պրոբլեմը կամ պրոբլեմների ամբողջ շղթան պետք է լուծել փուլ առ փուլ, քայլ առ քայլ, ամեն մի քայլը կշռադատելով, ստուգելով և ամեն մի փուլի ավարտին հրավիրել կոնֆերանսներ՝ նպատակ ունենալով ծանոթացնել և հետաքրքրել նման պրոբլեմներ ունեցող այլ երկրների:

Տարակույս չունենք, որ կգան ժամանակներ, երբ ջրային ռեսուրսները կգերազանցեն նավթայինից, և հետագայում Սևանա լիճը ոչ միայն Հայաստանի, այլև ամբողջ տարածաշրջանի համար կդառնա խմելու ջրի միակ աղբյուրը: Ահա ինչու է այդքան կարևորվում Սևանա լճին և նրա ջրային ավազանին սպառնացող աղետի վերացման և պրոբլեմին միջազգային հնչեղություն հաղորդելու հրամայականը:

Ռիմա ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինստիտուտի ֆիլտրող նյութերի լաբորատորիայի վարիչ, տեխնիկական գիտությունների թեկնածու

ԿՏՐՎԱԾ ՁԵՌՔՈՎ՝ 6 ԿԻԼՈՄԵՏՐ

ԱՎԻՆՅՈՆ (Ֆրանսիա) — Մարաթոնյան երկարության վազորդ Պոլ Մինարը հաստատ գիտեր իր անելիքը. երբ ծառ կտրելիս, էլեկտրական սղոցը դաստակից հատեց ձեռքը: Առողջ մնացած ձեռքով նա գետնից վերցրեց դաստակից կտրված թաթը և վազեց ուղիղ 6 կիլոմետր: Հիվանդանոցում վիրաբույժներին հրաշքով հաջողվեց տեղը դնել կտրված ձեռքը և կարել:

— Ավտոմեքենաս վերանորոգման էի տվել, իսկ կողքիս ոչ ոք չկար,— ասում է 39-ամյա վազորդը: Ճիշտ է, ես կարող էի հեռախոսով օգնության կանչել, սակայն մտածեցի, որ ամենաճիշտը վազելն է: Եվ քանի որ ես ամբողջ կյանքս վազել եմ, հիվանդանոց հասնելը բոլորովին դժվար չէր:

ԽԱԲԵՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԵՐԿԱՑՎԵՑ

ՅՈՐՔՇԻՐ (Անգլիա) — Դժբախտ պատահարի հետևանքով կովի պոչը արմատից կտրվեց: Կովի տեր ֆերմերը, որ երկար ժամանակ հատուկ խնամել ու կերակրել էր նրան և պատրաստել ցուցահանդեսի համար, որոշեց խորամանկել և խաբել ժյուրիի անդամներին: Նա ինչ-որ մեկից գնեց նրա սատկած կովի պոչը և կպցրեց իր մինուճարին:

Սակայն Յորքշիրյան մեծ ցուցահանդեսի ժյուրիի անդամները մերկացրին ֆերմերի խարդախությունը և որակազրկեցին... անմեղունակ կովին:

ԲԱՆՏԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆ՝ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՎԱՅՐՈՒՄ ՀԱՄԲՈՒՐՎԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

ՄԻՆ-ՍԱՈՒԴ (Քուվեյթ) — Երիտասարդը դեռ չէր հասցրել գրկել և համբուրել իր հարսնացուին, երբ տեղն ու տեղը ձերբակալվեց և դատապարտվեց չորս տարվա բանտարկության:

Իշխանությունները նման խիստ դատավճիռը պատճառաբանում են նրանով, որ երիտասարդը պատժվել «հասարակական բարքերը խախտելու» համար: Ինչպես ասում են՝ օրենքն օրենք է: Քուվեյթում հրապարակային համբույրը արգելված է նույնիսկ ամուսինների համար:

Բուրգերի առեղծվածը

ПИ-РА-МИ-ДА

Բուրգի պատկերը հին եգիպտական որմնանկարից

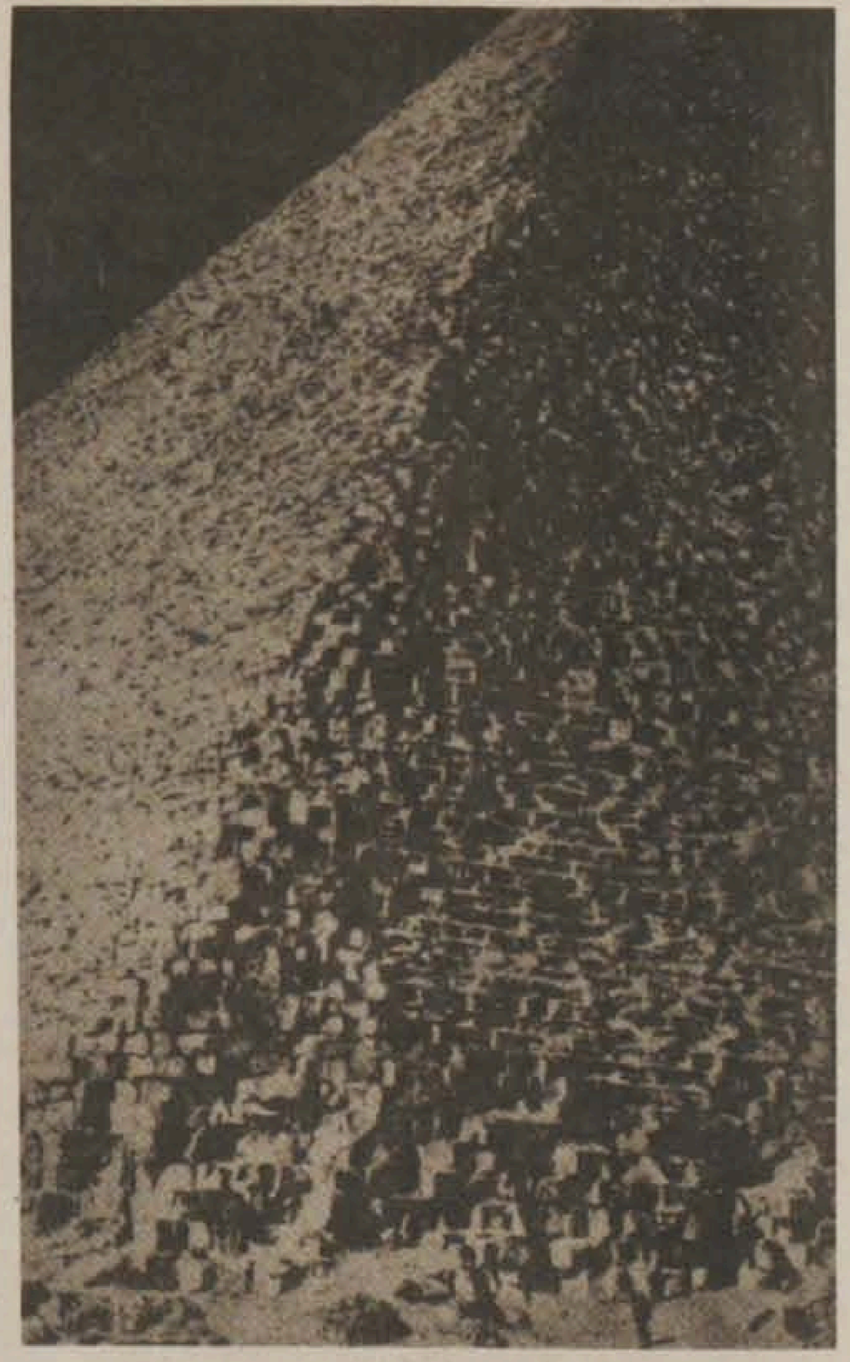

ԲՈՒՐԳԸ (պիրամիդան) և ԳՈՒՆԴԸ ամենահանելուկային և ամենախորհրդավոր երկրաչափական մարմիններն են: Դրանց մեջ կոդավորված (ծրագրավորված) է տեղեկատվություն (ինֆորմացիա) Տիեզերքի և Արեգակնային համակարգության կառուցվածքի, մարդու և նրա հոգեկան հնարավորությունների մասին: Ինչպե՞ս և ի՞նչ նպատակով են կառուցվել Եգիպտոսի, Ամերիկայի, Աֆրիկայի վիթխարի բուրգերը: Ամբողջ աշխարհի գիտնականները հարյուրամյակներ շարունակ գլուխ են կոտրում բազում-բազում ենթադրությունների, գուշակությունների ու կռահումների հորձանուտում և... ապարդյուն:

Բուրգերի և մոգական բյուրեղների մասին հնագույն լեգենդներն ու առասպելները, ինչպես և հանճարեղ Պլատոնի խորհրդածությունները մեզ բերում են Ատլանտիդա: Ենթադրվում է, որ ատլանտները բուրգերը և բյուրեղները օգտագործել են միանալու և հաղորդակցվելու Տիեզերքի ուժերին:

Ատլանտների առասպելական քաղաքակրթությունը բուրգերի էներգիան բևեռում էր ազգի լուսավորության նպատակներին, օգտագործում հոգեբանական և հեռահար շըփումների, ինչպես նաև իրենց նախնիների հետ աներևույթ կապ հաստատելու համար: Ոմանք հենց սրանում են տեսնում Ատլանտիդայի կործանման պատճառը: Նրանք ենթադրում են, որ Ատլանտիդան ոչնչացել է, որովհետև մարդիկ ավելի ու ավելի հաճախ են չարաշահել ժողովրդից գաղտնի պահվող գիտելիքները, իսկ էներգիայի ուժը օգտագործել շահադիտական նպատակներով:

Ատլանտիդայի կործանումից հետո, աղետից փրկված և Հին Եգիպտոս անցած անկաշառ քուրմերը որոշեցին կուտակված գիտելիքներն ու իմացությունները պահպանել մարդկության համար: Համընդհանուր աշխարհակործան աղետների սպառնալիքով նրանք արգելեցին որևէ կերպ գրի առնել այդ գիտելիքները: Իրենց ապշեցուցիչ իմաստությամբ նրանք բուրգերում կոդավորեցին (ծածկագրեցին) մահկանացուներին անհայտ տեղեկատվությունը ամեն ինչի մասին՝ Երկրի վրա այն ուզած ժամանակ նորից նյութականացնելու հնարավորությամբ:

Ատլանտների իմացությունների վերածնունդն սկսվեց և շարունակվեց ոչ միայն Եգիպտոսում, այլև Հարավային Ամերիկայում, Տիբեթում: Եվ հենց այստեղ էլ կառուցվեցին Ատլանտիդայի վիթխարի տաճարներին հար և նման բուրգեր: Պահպանված և մեր օրերը հասած բուրգերի ձևը կրկնում է բյուրեղի ֆիզիկայի օրենքները և դրանք միացնում երկրի և տիեզերքի բարձր հաճախականության համընդհանուր էներգիային: Ըստ պատմիչների և գիտնականների նկարագրությունների, Քեոփսի բուրգը ինչ որ ժամանակ գագաթին ուներ մոգական բյուրեղ: Այն 6×6 չափերով բուրգ էր, որի բոլոր նիստերը փայլում էին հայելու նման: Սակայն, ցավոք, ժամանակը և ինչու չէ՝ նաև մարդիկ ,արեցին իրենց չար գործը, և այն կորցրեց իր նախաստեղծ ուժը:

Թերևս երրորդ հազարամյակում մարդկությունը կբացի գոնե այս մեկ բուրգի էներգիայի բոլոր գաղտնիքները. այն կլուսավորի մարդկանց, և մեզ կտեղափոխի հոգեկան ուրիշ հարթություն:

Պայծառատեսության, էներգետիկ մաքրման, հեքիմության, երիտասարդացման տեխնիկայի ու միջոցների զարգացման ուսումնասիրության ընթացքում, ճակատագրի կամոք, մենք բախվեցինք բուրգի ֆենոմենի հետ: Պարզվեց, որ բուրգերի էներգիան «կարողանում է» անել շատ բան՝ բարձրացնում է մարդկանց հոգեկան կորովը, զարգացնում պայծառատեսությունը, ջահելացնող ազդեցություն ունենում մարմնի վրա, վերացնում է համակարգիչների և հեռուստացույցների ճառագայթումների վնասակար ազդեցությունը, չեզոքացնում մարդու կենսադաշտի բացասական էներգիաներն ու խանգարումները:

Գիտնականները հաստատեցին, որ մեր կողմից «Մոգական արվեստների 777 սրահում» արվել են ինքնատիպ հայտնագործություններ: Օրինակ, գտնված է բուրգի էներգածավալը բարձրացնելու միջոցը, երբ նրա անգամ երկու մետրանոց մոդելը աստիճանաբար ձեռք է բերում Քեոփսի բուրգի էներգիայի հզորությունը: Այսօր անտարակույս է արդեն և փաստ, որ այդ էներգիան կարելի է օգտագործել շատ ու շատ լուրջ հիվանդությունների և անգամ քաղցկեղի բուժման համար: Սակայն քանի որ առայժմ բուժման այդ եղանակները կլինիկական փորձարկում չեն անցել և արտոնագրված չեն, դրանց մասին մենք ավելի հանգամանալի խոսել չենք ուզում:

Եթե դուք նստեք մեր պատրաստած երկու մետրանոց բուրգի տակ, ապա բարելավվում է հոգեկան վիճակը, նըվազում է գլխացավերի և ատամնացավի հաճախականությունը, արագանում է խոցերի և վերքերի ապաքինման ընթացքը: Բուրգը չեզոքացնում է շրջապատի վնասակար ազդեցությունը:

Ամենօրյա աշխատանքում մենք օգտագործում ենք ցանկացած, անգամ շատ փոքր չափերի բուրգեր՝ պատրաստված տարբեր տեսակի բյուրեղներից: Սակայն նախապատվությունը տրվում է «Ծբեք լոթերի» հատուկ տեխնոլոգիայով պատրաստված բյուրեղապակուն:

Ամենայն հավանականությամբ, մոտ ժամանակներս բժշկության մեջ կառաջանա և հաջողությամբ կսկսի գործել նոր ուղղություն՝ բուրգաբուժությունը: Համենայն դեպս, գոնե մենք, դրանում լիովին համոզված ենք:

«Ապագայի բժշկությունը կըհրաժարվի ներարկումներից և դեղերից: Բուժական նախկին զինանոցը կփոխարինվի ճառագայթման նոր տեսակներով, որոնցից մի քանիսը մենք դեռ նոր-նոր ենք սկսել հայտնաբերել,— ասում է դոկտոր Դ՝ Արսենվալը»:

Մենք չենք մեկնաբանում նրա ասածը և նորից վկայակոչում պատմությունը: Ֆրանսիացի անվանի գիտնական Ժակ Բերժեն, հետազոտելով տարածական տարբեր ձևերի ազդեցությունը կենսաբանական նյութերի վրա, ստեղծեց բուրգի մոդել և նրանում տեղադրեց ցուլի արյուն: Որոշ ժամանակ անց, արյունը բաժանվեց երկու սուբստանցիաների՝ բաց գույնի, ջրիկ և մուգ գույնի՝ շատ թանձր: Ուրիշ գիտնականներ պարզեցին, որ լուծվող սուրճը բուրգի վրա որոշ ժամանակ մնալուց հետո, ձեռք է բերում հատիկավոր բարձրակարգ սուրճի համ. էժանագին գինիներն ու ծխախոտը որոշակիորեն լավացնում են իրենց որակը. ջուրը ձեռք է բերում ապաքինմանը նպաստող հատկություններ, բարձրացնում օրգանիզմի կենսունակությունը, մեղմացնում միջատների խայթոցներից և այրվածքներից մաշկի վնասվածքների հետևանքները: Այդ ջուրը նպաստում է նաև մարսողությանը: Միսը, ձուկը, հավկիթը, բանջարեղենը, մըրգերը և ուրիշ սննդամթերքներ բուրգի ազդեցության շնորհիվ երկար ժամանակ չեն փչ[illegible]նում, կարծես յուրովի զմ[illegible]վում (մումիացվում) են:

60-ական թվականներին [illegible]շանավոր եգիպտագետ Էն[illegible] ուսումնասիրությունները ցո[illegible]տվեցին, որ բուրգի ճառագ[illegible]թումն ունի բարդ կառուցվ[illegible] և առանձնահատկություններ[illegible]

Նա տարբերակեց ճառա[illegible]գայթների մի քանի տեսակ[illegible]

Ճառագայթ Պի, որի ազդ[illegible]ցության ներքո տեղի է ունե[illegible]նում ուռուցքային բջիջների քայքայում և միկրոօրգանիզ[illegible]ների ոչնչացում, ինչպես նա[illegible] օրգանական նյութերի զմռս[illegible] (մումիացում) և չորացում: [illegible] ճառագայթ Օմեգա, որը [illegible]բերար ազդեցություն ունի կ[illegible]դանական ամեն ինչի, այդ թվ[illegible]վում և մարդու օրգանիզմի վրա, այն բարձրացնում է նր[illegible] մտավոր և հոգեկան ներուժ[illegible] երիտասարդացնում է մա[illegible]դուն:

ՊԻ-ՌԱ-ՄԻ-ԴԱ բառն ին[illegible] նշանակում է մեծ ներդաշն[illegible]կություն (հարմոնիա).

— Էներգիան, որը ընդուն[illegible]վում է ՊԻ— տիեզերքից և ՌԱ-Արեգակից, փոխանցվում է ՄԻ— Երկրին, իսկ մնացած ամբողջ վատն ու մերժելին նետվում է ԴԱ— Դժոխքը: Ա[illegible] բառի մեջ կոդավորված (ծր[illegible]գրավորված) է Երկրի վրա [illegible] Տիեզերքում եղած ողջ Գ[illegible] մեծ հիերարխիան: Ահա [illegible]չու Երկրի վրա միակ առ[illegible]կան, որ միշտ բացարձակ[illegible]պես մաքուր է և մրցելով հ[illegible] վիտենականության հետ, կ[illegible]րող է հավերժ կանգուն մն[illegible] որպես Աշխարհի յոթերորդ հրաշալիք, դա բուրգն է՝ Պի[illegible]րամիդան:

Բուրգերի ուժն ու հնարավ[illegible]րությունը չի կարելի ոչ նսե[illegible]մացնել և ոչ էլ չափազանցնել: մեզնից ամեն մեկը լինելու է նոր դարաշրջանի գլխավոր գործող անձանցից: Վերոհիշյալ իմացությունները տրվում են բոլոր նրանց, ում հետա[illegible]քրքրում է նման տեղեկատվությունը:

Եվգենի ԱԼԵ[illegible]
Լարիսա ՎԱ[illegible]
Մոսկովյան էներգատե[illegible] կատվական ակադեմի[illegible] պատվավոր անդամն[illegible]

ՃՌԱՔԱՂ

Թուրքիայի հյուպատոսի կյանքը չվտանգվեց

Լոս Անջելես: Մայիսի 17—18-ը քաղաքում վերջապե՛ս գումարվեց ու հաջողությա՛մբ ավարտվեց Կալիֆոռնիայի համալսարանի նախաձեռնած և պրոֆեսոր Ռիչարդ Հովհաննիսյանի կազմակերպած պատմական Հայաստանի քաղաքներին ու նահանգներին նվիրված «միջազգային համաժողով» շարանից առաջինը՝ «Հայկական Վան-Վասպուրական» գիտաժողովը, որին մասնակցեցին ավելի քան 700 ունկնդիրներ, համալսարանի դասախոսներ, Հայոց արդի պատմության ամբիոնի աշխատակիցներ, համայնքի անդամներ և հյուրեր: Ելույթով հանդես եկան օտարազգի և հայ աշխարհահռչակ գիտնականներ:

Թեև ժողովը սովորական գիտական երևույթ էր համարվում. սակայն զարմանալի, և ասանելի էր նրա շուրջ ստեղծված մթնոլորտը:

Այսպես, ընդամենը 48 ժամ առաջ, նախքան գիտաժողովի գումարումը (որի նախապատրաստական աշխատանքները ընթանում էին մեկ տարի) պատկան համալսարանի ոստիկանությունից խորհրդաժողովի կազմակերպիչ պրոֆեսոր Հովհաննիսյանին տեղեկացնում են, որ ԱՄՆ հատուկ ծառայություններից ստացված տեղեկության համաձայն, Լոս Անջելեսում Թուրքիայի գլխավոր հյուպատոսը ցանկանում է մասնակցել ժողովին, և այդ պատճառով ԱՄՆ պետքարտուղարությունից թելադրվում են խիստ ապահովական մի շարք միջոցառումներ, ընդ որում՝ հաղորդվում է, որ Ամերիկայում Թուրքիայի դեսպանը հյուպատոսին ցուցում է տվել ներկայանալ և «հականառել հայկական խեղաթյուրումներին»: Տեղեկացվում է նաև ժողովի գումարման վայրի փոփոխության մասին:

Ռիչարդ Հովհաննիսյանը հետաքրքրվում է, թե Թուրքիայի հյուպատոսի գիտական գիտաժողովին ողջունելի մասնակցությունն ի՞նչ աղերս կարող է ունենալ անվտանգության ծայրահեղ միջոցառումներին, քանի որ հավաքը բացառապես գիտական է լինելու՝ այն էլ ամենաբարձր մակարդակի: Ամերիկյան դաշնային գործակալները պատասխանում են, թե Լոս Անջելեսում առ այսօր գործում են հայ ահաբեկչական կազմակերպություններ, և պետք է կիրառվեն հյուպատոսի անվտանգությունն ապահովող բոլոր միջոցները: Իսկ համալսարանի ոստիկանությունը, պրոֆեսոր Հովհաննիսյանից ներողություն խնդրելով, անզոր է հատուկ ծառայությունների դեմ և ենթարկվում է որոշմանը:

Այսպիսով, կարելի է ասել, գիտաժողովը «պատանդ» էր վերցվում, և պատմությամբ տուժած ժողովուրդը դարձյալ մեղավոր «սարքվում»՝ այս անգամ գիտաժողով հրավիրելու համար: Եվ նշված օրը փոխված դահլիճում կայացավ խորհրդաժողովը՝ մարմնային զըննման հատուկ սարքերի պարտադիր ստուգումների, կանանց պայուսակների խուզարկման և ոստիկանական [illegible] ներկայության ֆոնով:

Վերջին հաշվով, գիտաժողովը բարեհաջող անցավ՝ կարգապահ, հանգիստ, գիտական, ակադեմիական բարձր հարթության վրա, նաև թուրք հյուպատոսի ներկայությամբ:

Ուղեղը՝ ամենաբարդ համակարգիչ

ԻՆՉՊԵՍ ԿԼՈՒԾՎԻ ՄԱՐԴ—ՄԵՔԵՆԱ ՇԱԽՄԱՏԱՅԻՆ ՎԵՃԸ

Քսաներորդ դարի 50-ական թվականներից և հատկապես 70-ական թվականներից սկսած, էլեկտրոնային-հաշվիչ տեխնիկայի զարգացումը ավելի լայն հնարավորություններ բացեց «արհեստական ինտելեկտի» խնդրով մտահոգված գիտնականների առջև:

Անընդհատ կատարելագործվող էլեկտրոնային մեքենաների մտավոր կարողությունները ստուգելու համար հենց սկզբից էլ անհրաժեշտ համարվեց ընտրել այնպիսի մի բնագավառ, որը մարդու և մեքենայի միջև մրցակցության անսահման հնարավորություններ է ընձեռում: Այս իմաստով ամենանպատակահարմարը շախմատն էր, որը կոնկրետ լուծում չունեցող խնդրի տիպիկ օրինակ է:

Համակարգիչներին շախմատ խաղալ, մտածել սովորեցնելու համար համապատասխան ալգորիթմների մշակման ճանապարհը եղել է բավականին անհարթ: Սկզբնական շրջանում գիտնականները ու ծրագրավորողները մտածում էին ստեղծել ինտելեկտուալ հնարավորություններով մարդուն գերազանցող էլեկտրական մեքենա: Նման բոլոր փորձերը ձախողվեցին: Մի շարք գիտնականներ, այդ թվում աշխարհի 6-րդ չեմպիոն Միխայիլ Բոտվիննիկը, եկան այն եզրահանգման, որ մեքենային նախ պետք է սովորեցնել մտածել այնպես, ինչպես մարդն է մտածում: Դա էր ճըշմարիտ ուղին:

Այս բոլոր գործընթացների զարգացման համար մեկնակետ դարձավ նշանավոր կիբեռնետիկ Կլոդ Շենոնի 40—50-ական թթ. մշակած սկըզբունքը, որ բաղկացած էր երկու ենթակետից: Առաջինը այն էր, որ հաշվարկի տրված խորության վրա պետք է համեմատել դիրքից բխող բոլոր հնարավոր տարբերակները: Սակայն դրա իրագործումը անհավանական էր, քանի որ այն ժամանակվա տեխնոլոգիաներով պատրաստված մեքենաներից այդ խնդրի համար կպահանջվեր տասնյակ տարիներ: Շենոնի սկզբունքի երկրորդ ենթակետի էությունն այն էր, որ դիտարկվեն միայն համեմատաբար խելամիտ տարբերակները: Սա անհամեմատ բարդ էր: Այդ պատճառով էլ ընտրվեց երկար, բայց հեշտ ուղին:

Տարբերակների հեղեղում մարդը կողմնորոշվում է ինտուիտիվ կերպով, իսկ ինտուիցիան ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ կուտակված փորձի արդյունք: Խաղի ընթացքում հանդիպելով որևէ դիրքի, շախմատիստը չի դիտարկում բոլոր հնարավոր քայլերը, այլ համեմատելով ու տրամաբանական զուգահեռներ անցկացնելով նախկինում հանդիպած նմանատիպ դիրքերի հետ և ելնելով նաև տվյալ դիրքի յուրահատկություններից, կենտրոնանում է մեկ-երկու հիմնական տարբերակների վրա: Փաստորեն, դիրքերը ճիշտ համեմատելը խաղի կարևորագույն գործոններից է, իսկ ճիշտ համեմատության համար պետք է ճիշտ գնահատել համեմատվող դիրքերը: Այսպիսով, ծրագրավորողների հիմնական խնդիրը պետք է լիներ այն, որ ծրագրում առավելագույնս կրճատվի ավելորդ և անիմաստ քայլերի թիվը և, միևնույն ժամանակ, հստակեցվի դիրքերի գնահատման ձևը:

Ծրագրերում տարբերակների քանակի կրճատման նպատակով տարիների ընթացքում մշակվել են մի քանի արդյունավետ մեթոդներ: Օրինակ, տարբերակների հաշվարկային խորության նվազեցման մեթոդի շնորհիվ դիտարկվող տարբերակների ընդհանուր քանակը կտրուկ նվազում է: Այս մեթոդի դեպքում տարբերակները հաճախ պարունակում են 4—5 քայլից ոչ ավել: Բայց սա ունի նաև բացասական կողմ: Հասնելով տարբերակի համար սահմանված խորությանը, հաճախ անգամ գընահատման ֆունկցիայի օգնությամբ, համակարգիչը չի կարողանում կողմնորոշվել տարբերակների ճիշտ ընտրության հարցում: Բանն այն է, որ տրված խորությունից դուրս համակարգիչը հաշվարկ չի կատարում և շատ հնարավոր է, որ ընտրված տարբերակի ավարտից հետո, մըրցակցի հերթական քայլի դեպքում, մեքենան ֆիգուր կորցնի: Ահա ինչու, կոպիտ սըխալները բացառելու համար, կիրառում են նաև «ստիպողական տարբերակ» մեթոդը: ԷՀՄ-ն, հաշվելով տվյալ տարբերակի վերջին քայլը, կանգ չի առնում, այլ շարունակում է ուսումնասիրել հետագա քայլերը: Եվ, սակայն, տարբերակի հաշվարկային խորությունը մարդու մոտ ավելի մեծ է: Բացի այդ, «ստիպողական տարբերակների» հետ մեկտեղ, մարդը հաշվարկում է արտաքինից «անվնաս», «չեզոք» թվացող դիրքային քայլերը, որոնք ոչ քիչ դեպքերում կարող են ուժեղ և վճռական քայլեր դառնալ: Հաշվարկի մեծ խորությունը, մանրային, դիրքային խաղ վարելու ունակությունը մարդու առավելությունը բնորոշող գործոններից են:

Քայլի ընտրություն կատարելիս, մեքենան ընտրում է այն տարբերակը, որը բերում է իր ֆիգուրների արժեքների առավելագույն գումարին և մրցակցի ֆիգուրների արժեքների նվազագույն գումարին համապատասխանող դիրքին (կամ՝ այդ գումարների տարբերության առավելագույն արժեքին համապատասխանող դիրքին): Ճիշտ է, ներկայումս դիրքերը գնահատելիս մեծ մասամբ առաջնորդվում են ինտուիտիվ արդյունավետ չափանիշներով, սակայն առայժմ հայտնաբերված չեն այնպիսի օրինաչափություններ, որոնք ելնելով միայն դիրքի յուրահատկություններից, թույլ կտային կատարել քայլի բացարձակ ճիշտ ընտրություն: Հետևաբար, համակարգիչների համար դեռևս մեծ է արագագործության կարևորությունը: Արագագործության աճը մեքենային հնարավորություն է տալիս միավոր ժամանակամիջոցում ավելի շատ դիրքեր, տարբերակներ հաշվել ու համեմատել, այսինքն՝ մեծացնում է լավագույն քայլ ընտրելու հավանականությունը:

Որո՞նք են շախմատային համակարգիչների խաղի թույլ և ուժեղ կողմերը: Հիմնական առավելություններն են մեծ արագագործությունն ու հիշողությունը: Շատ կարևոր է նաև այն ,որ մեքենան չի հոգնում, չի նյարդայնանում, չի երկնչում:

Սակայն մեքենայի թերությունները ավելի շատ են: Ինչպես վերը նշվեց, մեքենան չի կարող հեռահար հաշվարկ կատարել և մանրային խաղ վարել: Խաղաոճի միօրինակության պատճառով մեքենան խոցելի է նաև հոգեբանական առումով: Նա ունակ չէ ուսումնասիրել մրցակցի թույլ և ուժեղ կողմերը և հաջորդ պարտիաների համար համապատասխան խաղաոճ ընտրել:

Աշխարհի չեմպիոն Կասպարովը այն միտքն է հայտնել, թե կարելի է համակարգչին պարտադրել այնպիսի դիրքեր, որոնցում նա վատ է կողմնորոշվում: Մարդն ի վիճակի է վերակառուցել իր խաղաոճը նույնիսկ տվյալ պահին խաղացվող պարտիայի ժամանակ: Իսկ համակարգչին հատուկ չեն հնարամտությունը, հանպատրաստից ստեղծագործելու կարողությունը:

Մեքենան մարդուն զիջում է նաև դիրքերը գնահատելու առումով: Մեքենայի խաղաոճն ավելի բազմակողմանի դարձնելու և դիրքի գնահատման որակը բարելավելու համար հարկ կլինի մի քանի բարձրակարգ գրոսմայստերների համագործակցությունը ալգորիթմների մշակման աշխատանքներում:

Շախմատում անընդհատ ի հայտ են գալիս նոր գաղափարներ, օրինաչափություններ և ընդհանրացումներ: Եվ քանի դեռ դիրքերի դասակարգման ու գնահատման կոնկրետացումը շարունակվում է, համակարգչային ծրագրերի վերլուծական որակը կախված է լինելու շախմատային մտքի զարգացումից և համակարգիչը որոշ իմաստով հետապնդողի դերում է լինելու: Այդ բանը հաստատվեց այս տարվա մայիսին՝ Նյու Յորքում կայացած Կասպարով—«Դիփ Բլյու» մրցախաղի ժամանակ: «Դիփ Բլյու» գերհամակարգչի հիշողության մեջ էին մըտցըվել ուժեղագույն շախմատիստների քայլերը, տարբերակները, համակարգիչն ուներ բարձր կարգի ընտրողականություն (արագագործությունը կազմում էր 100 միլիոն դիրք՝ 1 վայրկյանում): Այսինքն արվել էր հնարավոր առավելագույնը, որպեսզի մեքենան հաղթեր մարդուն: Եվ չնայած կրած պարտությանը, Կասպարովը մրցախաղը շահելու իրական հնարավորություններ ուներ:

Եթե ծրագրավորողներին երբևէ հաջողվի բացահայտել այնպիսի օրինաչափություններ, որոնց միջոցով հնարավոր լինի մատնանշել ցանկացած դիրքի լավագույն քայլը, ապա այդպիսի մեքենայի հետ մրցելիս, մարդը ամենաշատը կարող է հավակնել ոչ-ոքիի: Իսկ սխալներից երաշխավորված չլինելու, հսկայական թըվով դիրքեր և քայլեր մտապահելու անհնարինության պայմաններում մարդը չի կարող խուսափել նաև սխալներից, պարտություններից: Սակայն շախմատը վերծանող օրինաչափությունների բացահայտումը մոտ ապագայի խնդիր չէ: Ներկայումս աշխատում են ԷՀՄ-ի խաղն ավելի ուժեղացնելու ուղղությամբ:

Հայտնի է, որ որևէ տարբերակի արժեքը որոշվում է այդ տարբերակի ավարտական դիրքի գնահատականով: Համանմանորեն՝ միջնախաղային դիրքերի գնահատականը կախված է վերջնախաղային դիրքերի գնահատականից, իսկ սկզբնախաղային դիրքերինը՝ միջնախաղայիններից: Հետևաբար, համակարգչի խաղի ուժեղացումը պետք է սկսել վերջնախաղային դիրքերի գընահատականների հստակեցումից, ինչն էլ, ի դեպ, տեղի է ունենում պրակտիկայում:

Ինֆորմացիայի (տեղեկատըվության) ավելի արագ և ավելի որակյալ վերլուծության համար ապագայում անհրաժեշտ կլինի օգտվել անսահման հիշողություն և մեծ արագագործություն ունեցող համակարգիչներից: Առավել հեռանկարային են համարվում կենսատեխնոլոգիաները: Արդեն ստեղծվել են ԴՆԹ կամ մանրէական համակարգիչների առաջին փորձանմուշները, որոնք օժտված են աներևակայելի հիշողությամբ և արագագործությամբ: Որպեսզի պարզ լինի, թե ինչ հիշողություն է դա, դիմենք մասնագետներից մեկի կատարած հաշվարկի արդյունքներին. կես կիլոգրամ ԴՆԹ մոլեկուլները կարող են ընդգրկել այնքան ինֆորմացիա, որքան աշխարհի բոլոր համակարգիչները միասին վերցրած: Եթե առաջնորդվենք այս տրամաբանությամբ, ապա կտեսնենք, որ ԴՆԹ մոլեկուլների փոխհամագործակցության ամենակատարյալ օրինակը մարդու ուղեղն է՝ Աստծո ստեղծած լավագույն համակարգիչը: Նշանակո՞ւմ է սա արդյոք, որ համակարգիչները երբևէ չեն հաղթի ուժեղագույն շախմատիստներին: Մի շարք մարդկանց կարծիքով, եթե նըման բան տեղի ունենա, ապա նշանակում է ,որ ԷՀՄ-ն ի վիճակի կլինի գրել լավագույն երաժշտությունը, գիրքը:

Այս համեմատությունը, սակայն, այնքան էլ ճիշտ չէ. շախմատը, թեև գործնականում անսպառ, սակայն մաթեմատիկորեն վերջավոր մեծություն է, և օրերից մի օր կվերծանվի ամբողջությամբ: Բացառված չէ, որ դեռ նախքան խաղի վերծանումը, համակարգիչները սկսեն մշտապես հաղթել մարդկանց (արդեն այժմ նրանք մի շարք ծանրակշիռ հաղթանակներ են տարել): Եվ, վերջապես, շախմատը մարդու հորինվածքն է: Մինչդեռ, երաժշտությունը, արվեստը, ստեղծագործելու շնորհը աստվածային պարգև է: Համակարգիչը երբեք չի կարող մարդուց լավ երաժըշտություն կամ գեղարվեստական երկ հորինել, քանի որ երաժշտությունը, գեղարվեստական խոսքը, ինչպես և հոգևոր ամեն ինչ ենթակա չեն վերածելու մաթեմատիկական բանաձևի:

Արա ՊՈՂՈՍՅԱՆ

Այդ հին ու միշտ նոր նորաձևությունը

Հայտնի է, որ ամեն դարաշրջան ստեղծում է մարդկային մարմնի գեղագիտական իր իդեալը: Եվ հագուստն էլ հենց ընդգծում է մարմնի որոշակի հատվածները՝ համապատասխանեցնելով դարաշրջանին հատուկ գեղագիտական ընկալումներին:

Հագուստը մարդուն ծառայել է ոչ միայն որպես մարմինը ծածկելու պարագա, այլ նաև խորհրդանիշ: Անգամ համայիլները ժամանակին կատարում էին հագուստի դեր, քանի որ դրանք կամուրջ էին վաղ ժամանակների մարդկային մարմնի և շրջապատող աշխարհի միջև: Հագուստը հարմարեցվում էր նաև մարդու ապրած միջավայրին, կլիմային, տնտեսական գործունեությանը: Այսինքն, հագուստը նաև աշխարհագրություն ուներ: Ժամանակի ընթացքում տարբերակվում և երևան են գալիս տղամարդու, կանացի, մանկական, տոնական, ամենօրյա, հարսանեկան, սգո ըզգեստները:

Հայկական և օտար աղբյուրները՝ քանդակների, մանրանկարների և որմնանկարների միջոցով մեզ տեղեկացնում են, օրինակ, թե ինչպես Պարսկաստանի Շապուհ արքան Հայաստանի Զարմանդուխտ թագուհուն ընծա է ուղարկում թագ և թագավորական հագուստ, իսկ Մանվել սպարապետին՝ սամույրե մուշտակ և թիկնոց: Արշակունիների հարստության օրոք հայ թագավորներն իրենց պալատականներին հագուստ էին նվիրում: Եվ ամեն հագուստի տեսակ մատնացույց էր յուրաքանչյուր պալատականի տեղը ու դիրքը: Այս ավանդույթը շարունակվեց նաև Կիլիկիայում:

Հագուստները պահելու համար նախատեսված էին հատուկ սրահներ և հատուկ ծառայողներ: Պատմիչ Ստրաբոնը (մ.թ.ա. 1-ին դար) մեզ տեղեկացնում է, որ Հյուսիսային Հայաստանում, ուր կլիման համեմատաբար դաժան էր, տղամարդիկ հագնում էին երկար վարտիքներ, այսինքն՝ ներքնաշորեր: Մի բան, որի մասին Եվրոպան պատկերացում իսկ չուներ:

Հայաստանի ազգային տարազը աչքի էր ընկնում պահպանողականությամբ և յուրովի արտացոլում էր ազգային մշակույթի առանձնահատկությունները՝ զույգ գծեր ու ձևեր, գունեղ նախշազարդեր:

19-րդ դարից սկսած Հայաստանում նորաձևությունն ու գեղագիտական ճաշակը եռանդուն կերպով սկսեցին ընդօրինակել եվրոպական նորաձևությունը, իսկ ավելի որոշակի՝ Արևելյան Հայաստանը ընդօրինակում էր ռուսական նորաձևությունը, Արևմտյան Հայաստանը՝ ֆրանսիական:

Որտե՞ղ է ծնվում, ստեղծվում նորաձևությունը: Շատերը, երևի, մատնացույց անեն Փարիզը: Սակայն այս հարցին միանշանակ պատասխան տալ հնարավոր չէ: Հարյուրամյակների ընթացքում շատ-շատ քաղաքներ ու երկրներ հավակնել են առաջատար դիրք գրավել ճաշակի ձևավորման հարցերում: Ժամանակին Իտալիան, Իսպանիան, Անգլիան նորաձևությունը հասցրին Սենայի ափերը: Իտալիայի դերը այս հարցում ըզգալի էր մանավանդ վերածննդի դարաշրջանում, քաղաք-պետությունների ծաղկման ժամանակ, երբ Ֆլորենցիայում և Վենետիկում սկսեցին արտադրել մետաքս և թավիշ:

Ի դեպ, բոլոր ժամանակներում խոշոր դեր է խաղացել կտորեղենի արդյունաբերության զարգացումը: Օրինակ, մետաքսեղենի արտադրության քաղաք Լիոնը խթանեց ֆրանսիական նորաձևության տարածմանը: Բուրգունդիան, մահուդի արտադրության շնորհիվ, հարյուրամյակներ շարունակ նորաձևության առաջատար էր:

Ավելի ուշ Շիլլերը Բուրգունդականը պիտի անվաներ 15-րդ դարի Եվրոպայի ամենաշքեղ արքունիքը:

Բուրգունդիային փոխարինելու եկավ Իսպանիան՝ նորաձևությանը թելադրելով հպարտ ու ինքնամփոփ ազնվականի անպաճույճ և օսլայած սև հագուստը: Եվրոպայում իշխողը դառնում է սև գույնը: 1600 թվականից հետո նորաձևության կենտրոնը տեղափոխվում է կենսասեր Փարիզ, որի նորաձևության տարօրինակ ու համարձակ գաղափարները ընդօրինակում էր ողջ աշխարհը: Եվ ինչպես գրել է Վիկտոր Հյուգոն՝ «Փարիզյան հիմարությունը շրջելով աշխարհով մեկ՝ դառնում էր իմաստություն»:

1640 թվականին Ֆրանսիայում հայտնվում են առաջին կեղծամները՝ որպես աշխարհիկ իշխանության խորհրդանիշ: Սակայն Ֆրանսիական հեղափոխությունը վերջակետ դրեց դրանց՝ և գիլյոտինի շեղբը գլխատեց ոչ միայն գլուխները, այլև կեղծամները: Հեղափոխությունը միաժամանակ տղամարդու հագուստը ազատեց ավելորդ զարդերից ու պաճուճանքներից:

Աստիճանաբար բարոկկո ոճի պերճ հանդերձները փոխարինվում են ռոկոկո դարաշրջանին հատուկ հագուստներով: Եվ նորաձևություն տարածողը նորից ֆրանսիական արքունիքն էր: Նորաձև հագուստներ ստեղծող հասարակ դերձակները մեծ հռչակ ու համբավ են ձեռք բերում:

Մարիա Անտուանետա թագուհու հագուստները կարող Ռոզ Բերտենին անվանում էին «նորաձևության նախարար»: Վատտոյի, Բուշեի, Ֆրագոնարի կտավներում պատկերված են ռոկոկո ոճի հանդերձները՝ ազնվականական նախասիրած նորաձևությունը:

18-րդ դարի նորաձևության ճաշակի տարածողը դարձավ լուսավորչական Անգլիան: Անգլիամոլությունը վարակեց նաև բարձրաշխարհիկ Ֆրանսիան: Ու թեև նորաձևության հարցերում հաջող քայլեր էր կատարվում Փարիզում, Իտալիայում, Ամերիկայում, սակայն անգլիացիների գերակայությունը, մանավանդ տղամարդու հագուստի հարցում, անառարկելի էր: Անգլիական լորդերը ստեղծեցին իրենց հատուկ նորաձևությունը: Լորդ Կենտոզնը իր սանրվածքով ազդեց ամբողջ Եվրոպայի վրա, լորդ Քերրիկը՝ թիկնոցով, լորդ Սպենսերը՝ ժիլետով:

Ֆրանսիայի հեղինակավոր և փայլուն մոդելյորների մի ոչ մեծ խումբ միավորվեց «Օտ կուտյուր» անվան տակ: Հիմնադիրը անգլիացի մի երիտասարդ էր, Ֆրեդերիկ Վորտ անունով, որը 20 տարեկան հասակում, գրպանում ունենալով ընդամենը 117 ֆրանկ և չիմանալով ֆրանսերեն, Լոնդոնից եկավ Փարիզ: Մեկ տարի հետո կայսրուհի Էժենին նրան դարձրեց փարիզյան նորաձևության չթագադրված արքա: Ֆրեդերիկ Վորտը դարձավ երկրորդ կայսրության նորաձևության ստեղծողը. Նրա հագուստներն էին հագնում Անգլիայի Վիկտորիա թագուհին և Ֆրանսիայի Էժենի կայսրուհին:

1829 թվականին Տիմոնյե անունով անհայտ մի ինժեներ հայտնագործեց կարի մեքենան: Հեշտացավ դերձակի աշխատանքը, և հագուստը դասվեց սովորական ապրանքների դասին: Եվ եթե առաջներում բարձրաշխարհիկ հասարակության ներկայացուցիչների հագուստն ամբողջ կարողություն արժեր, ապա հագուստի զանգվածային արտադրության առաջին քայլերի հետ դրա ինքնարժեքը իջավ:

Եվ, այնուամենայնիվ, հագուստը բոլոր ժամանակներում եղել է մարդու հասարակական դիրքի և վարկի չափանիշ:

1889 թվականին, երբ ֆրանսիական 3-րդ հեղափոխությունը նշում էր 100-ամյա հոբելյանը, կառուցվեց Էյֆելյան հռչակավոր աշտարակը: Այս ընթացքում և՛ ճարտարապետությունը, և՛ նորաձևությունը ավելի ու ավելի հաճախ են հակվում դեպի «ֆունկցիոնալ տարրերը»:

Հայտնի է, որ 19-րդ դարավերջի և 20-րդի սկզբի «Ար Նուվո» նոր ոճի արվեստի ուղղության պրոպագանդիստները դարձան ճարտարապետները, նկարիչները, քանդակագործները, դերասանները, լրագրողները:

20-րդ դարը կին արարածին զանգվածաբար ներգրավեց հասարակական արտադրության մեջ: Կինը սկսեց աշխատել և վաստակել: Աշխատավոր կինը առօրյա կյանքում մի կողմ նետեց շքեղ, երբեմն նաև՝ անհարմար ու պաճուճավոր հագուստը: Կնոջ էմանսիպացիան ոգևորության նոր լիցք հաղորդեց նորաձևություն ստեղծողներին:

Այսօր մեր դարաշրջանին հատուկ նորաձևության միասնական չափանիշներ չկան: Նորաձևությունը ,նրա հիմնադիրները ու ստեղծողները, այն հասցրել են արվեստի աստիճանի: Եվ եթե առաջներում նորաձևությունը էվոլյուցիա էր ապրում կամ փոխվում տասնամյակների ու հարյուրամյակների ընթացքում, ապա այսօր այն փոխվում ու զարգանում է ամեն տարվա և անգամ եղանակի հետ:

Տովինար Վ. ՉԱԼՈՅԱՆ
Պրոֆեսոր, Երևանի պետական կոնսերվատորիա

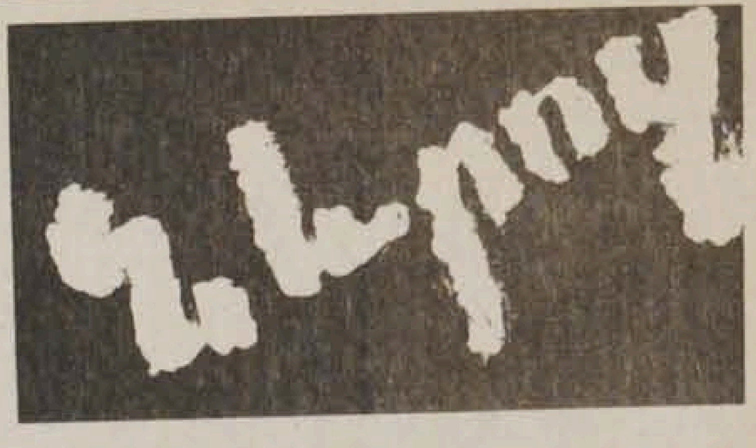

(Սկիզբը՝ № 11-ում)

ԱՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՂԹԱՀԱՐՈՒՄԸ

Անքնությունը, որպես կանոն ուղեկցում է նևրոտիկ վիճակներին, առավել խորն ու տանջալի դրսևորվելով հատկապես դեպրեսիվ նևրոզի ժամանակ: Մի դեպքում դժվարացած է լինում քնելու գործընթացը: Մարդը շարունակ շուռ ու մուռ է գալիս անկողնում, չի կարողանում մտովի կտրվել առօրյա տպավորություններից, հոգսերից, համակվում է տխուր հուշերով, մըտքերով, վախով ու տագնապով: Մի այլ դեպքում քունը լինում է ընդմիջվող. նևրոտիկը դեռ նոր «աչքը խփած», հանկարծ արթնանում է (երբեմն մի քանի անգամ գիշերվա ընթացքում), սահմռկած վերապրում մղձավանջային երազները: Այդ ժամանակ ունենում է նաև սրտխփոց, հևոց, առատ քըրտինք, գլխացավ:

ՔՈՒՆԸ ԿԱՐԳԱՎՈՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ Է.

1. Ցերեկվա ժամերն անցկացնել հագեցած, իմաստավորված ու հետաքրքիր ռեժիմով,
2. ցերեկը «քնելու նոպա» ունենալու դեպքում փորձել հաղթահարել այն. մի գավաթ սուրճ խմել, կարճատև լիցքային վարժություններ կատարել, անցնել հարևանի կամ պաշտոնակցի մոտ «մի բերան» զրուցելու, թերթել պատկերազարդ ամսագրեր, զանգահարել հին բարեկամին, որի հետ զրույցը շարունակ հետաձըգվում էր և այլն,
3. քնելուց առաջ անպայման օդափոխել սենյակը, որքան էլ ցուրտ լինի,
4. խմել մի բաժակ մածուն, օշարակ, տաք կաթ կամ ուրցի թեյ,
5. պառկել, թուլացնել մարմինը, բթամատով և ցուցամատով բռնել ականջների բըլթակները, ցուցամատերով կատարել թեթև ճնշում և շրջանաձև մերսում բլթակների կենտրոնական մասում (30 վայրկյանից մինչև հինգ րոպե տևողությամբ),
6. եթե ձեզ թվում է, որ ժամացույցի ձայնը խանգարում է քունը, ապա ջանացեք ոչ թե չզգալ այն , այլ ընդհակառակը, ողջ ուշադրությունը կենտրոնացրեք այդ տկտկոցի վրա,
7. պառկել քնելու և վեր կենալ միշտ նույն ժամերին,
8. առավոտյան արթնանալուց հետո դեռևս անկողնում աչքերը փակել և մտքում կըրկնել. «Այսօր ես ավելի առույգ եմ, տրամադիր և աշխատունակ, քան երեկ»,
9. երբեք չմոռանալ, որ կենսախինդ լուսաբացի զգացողությունը թանկ է «ամենավարդագույն» երազի պատրանքից, իսկ ինքնաներշնչումը գործի կեսն է,
10. ամեն անգամ քնելուց առաջ և արթնանալուց հետո անկողնում փակ աչքերով մըտաբերեք ձեր կյանքում եղած հաճելի պահերը, կատարած լավագույն արարքները, ստացած գովեստները, պարգևները, ի վերջո, գալով այն համոզման, որ ժամանակ առ ժամանակ, միևնույն է, բախտը ժպտում է ձեզ:

Նյարդային համակարգը հանգստացնող և քնաբեր հատկություններով օժտված բազմաթիվ ու բազմազան դեղաբույսեր կան Հայաստանում: Առանձնապես հանձնարարելի են պլճենու ծաղիկներից կամ պտուղներից [illegible] տերևներից, գայլուկի մանրեցրած կոներից, իշառվույտի ծաղկաբույլերից և տերևներից, կատվախոտի արմատներից պատրաստած թեյը և ջրաթուրմերը:

«ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ»
Գլխավոր խմբագիր՝ Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ
Երևան—19, Մարշալ Բաղրամյան 24 բ. Հեռախոս՝ 22-44-26:
«Պարբերական» հրատարակչության տպարան: Պատվեր՝ 69238, գրանցման վկայական՝ 448: Ստորագրված է տպագրության՝ 13.06.1997 թ. (1512—1536):
Թերթի հովանավորն է «ԿԱՆԱՉ» ՓԲԸ
«ГИТУТЮН» — («Наука»)
Газета Национальной Академии наук РА